

Sisekaitseakadeemia

Finantskolledž

Janelle Laukse

**EESTI KOOLINOORTE TEADLIKKUS ÜMBRIKUPALGAST
LÄÄNE-VIRUMAA KOOLIDE 9.-12. KLASSIDE NÄITEL**

Lõputöö

Juhendaja:

Maret Güldenkoh, MBA

Tallinn 2022

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Juuni 2022
<p>Töö pealkiri eesti keeles: Eesti koolinoorte teadlikkus ümbrikupalgast Lääne-Virumaa koolide 9.-12. klasside näitel</p> <p>Töö pealkiri võõrkeeles: <i>Estonian Students' Awareness of Envelope Wages Among 9th-12th-Graders in Lääne-Viru County Schools</i></p>	
<p>Lühikokkuvõte:</p> <p>Lõputöö on kirjutatud eesti keeles ja koosneb 60 leheküljest koos seitsme lisaga. Lõputöös on kasutatud kokku 58 inglise- ja eestikeelset allikat, millele on tekstis viidatud.</p> <p>Lõputöö uurimisprobleem seisneb selles, et suvekuudel tõuseb ümbrikupalga saajate arv, mida põhjustab koolinoorte tööleminek. Töö eesmärk oli välja selgitada Lääne-Virumaa koolide 9.-12. klasside õpilaste teadlikkus ümbrikupalgast ja selle vastu võtmisega kaasnevatest riskidest.</p> <p>Lõputöö eesmärgi saavutamiseks kasutati kvantitatiivset ja kvalitatiivset uurimismeetodit. Kvantitatiivse uurimismeetodi raames viidi läbi ankeetküsitlus ja kvalitatiivse uurimismeetodi raames analüüsiti põhikooli ja gümnaasiumi riiklikku õppekava ning Maksu- ja Tolliameti teavitustööd koduleheküljelt nähtuva põhjal.</p> <p>Uuringutulemused:</p> <ol style="list-style-type: none"> Ankeetküsitluse tulemusena selgus, et Lääne-Virumaa koolinoored on maksuteadlikud, aga nende hoiakud ümbrikupalga suhtes ei ole nii heal tasemel ning neid on vaja rohkem harida, et nad käituksid maksukuulekalt. Dokumendianalüüsi tulemusena selgus, et põhikooli riiklik õppekava ei soosi maksuteadlikkuse kujunemist, aga gümnaasiumiastmes on võimalik omandada põhjalikumad teadmised maksudest, sealhulgas ümbrikupalgast. <p>Uuringutulemustest lähtuvalt teeb autor kaks ettepanekut kahele erinevale asutusele (Haridus- ja Teadusministeerium, Maksu- ja Tolliamet) koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamiseks.</p>	
<p>Võtmesõnad: koolinoored, maksuteadlikkus, maksuteadmised, ümbrikupalk, mitteametlik töötamine</p>	
<p>Võõrkeelsed võtmesõnad: <i>students, tax awareness, tax knowledge, envelope wage, undeclared work</i></p>	
<p>Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia</p>	
<p>Töö autor: Janelle Laukse</p> <p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalistest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud.</p> <p>Annan Sisekaitseakadeemiale tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.</p> <p>Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.</p> <p>(allkirjastatud digitaalselt)</p>	
<p>Vastab lõputöö nõuetele</p>	
<p>Juhendaja: Maret Guldenkoh (allkirjastatud digitaalselt)</p>	
<p>Kaitsmisele lubatud</p>	
<p>Kolledži direktor: Kerly Randlane (allkirjastatud digitaalselt)</p>	

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. KOOLINOORTE MAKSUTEADLIKKUSE KUJUNEMINE.....	7
1.1. Maksuteadlikkuse olemus ja selle kujunemist mõjutavad tegurid	7
1.2. Ümbrikupalga olemus ja selle vastuvõtmisega kaasnevad riskid.....	12
2. KOOLINOORTE MAKSUALANE TEADLIKKUS ÜMBRIKUPALGAST	18
2.1. Uuringu meetodika	18
2.2. Koolinoorte teadlikkus ümbrikupalgast.....	21
2.3. Riiklikud õppekavad ning Maksu- ja Tolliameti teavitustöö	30
2.3.1. Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava maksuteadlikkuse kujundajana	31
2.3.2. Maksu- ja Tolliameti teavitustöö maksuteadlikkuse kujundajana.....	34
2.4. Uuringutulemuste järelused ja ettepanekud.....	35
KOKKUVÕTE	39
SUMMARY.....	41
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	43
Lisa 1. Ülevaade küsimustikust	50
Lisa 2. Küsimustiku koostamine	54
Lisa 3. Valimisse kuuluvad koolid	56
Lisa 4. Andmekaitse Inspektsiooni vastuskiri nr 2.1.-5/21/4126	57
Lisa 5. Koolidesse saadetud kaaskiri	58
Lisa 6. Põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava sisuanalüüsi kodeerimine.....	59
Lisa 7. Maksu- ja Tolliameti kodulehekülje sisuanalüüsi kodeerimine	60

SISSEJUHATUS

Maksu- ja Tolliamet on 2021. aasta arengukavas välja toonud, et üks organisatsiooni põhieesmärkidest on vähendada maksuauku ehk saamata jäänud maksutulu (Maksu- ja Tolliamet, 2021b, lk 10). Suure osa maksuaukust moodustab ümbrikupalgana makstud töötasu, mille pealt on jäänud riigile maksud tasumata. Töölepingu seaduse järgi on tööle asuda võimalik alates 7-aastaselt (Töölepingu seadus, 2008) ja paljud noored sisenevadki esimest korda tööturule juba enne keskkooli (Tööinspektsioon, 2021). Tööle asumisega kaasnevad töötajale erinevad õigused ja kohustused. Esiteks tuleb sõlmida tööleping, sest lepingu sõlmimine on oluline selleks, et leppida tööandjaga kokku tööd puudutavad tingimused.

Selleks, et suurendada maksuteadlikkust juba koolinoorte seas, on Maksu- ja Tolliamet teinud koolikülastusi ja läbi viinud erinevaid ümbrikupalga vastaseid kampaaniaid (Maksu- ja Tolliamet, 2021b, lk 11-12). Oluline on juba koolinoorte seas suurendada maksuteadlikkust töötamisega seotud teemade osas, sest nii saab ennetada ühiskonnas olevat probleemi, et osa tööle asuvatest noortest on nõus vastu võtma ümbrikupalga. Ümbrikupalga vastuvõtmisega kaasnevad mitmed riskid, mis kahjustavad töötaja huve. Töötades ümbrikupalga eest on töötajal vähem õiguseid ja puuduvad järgmised sotsiaalsed garantiid: õigus puhkusele, puhkuserahale ja haigushüvitisele (Maksu- ja Tolliamet, 2021a).

Teema on aktuaalne, sest ümbrikupalga on jätkuvalt laiaulatuslik maksuprobleem Eestis. Riik kaotab aastas ümbrikupalgana tasutud töötasu tõttu umbes 134 miljoni euro ulatuses maksuraha (Maksu- ja Tolliamet, 2021c). Viimastel aastatel on Maksu- ja Tolliamet hakanud suvekuudel läbi viima kampaaniaid, mis on suunatud suvel töötavatele noortele. Kampaania eesmärk on tõsta noorte teadlikkust ümbrikupalga vastuvõtmisega tekkivate riskide suhtes. Lisaks on teema aktuaalne, sest Maksu- ja Tolliameti 2021. aasta arengukavas oli välja toodud, et üks eesmärk on järjepidevalt suurendada inimeste maksuteadlikkust, viies läbi kampaaniaid ja loenguid koolides (Maksu- ja Tolliamet, 2021b, lk 12). Maksuteadlikkuse suurendamiseks loodi 2021. aastal maksu- ja tollitarkuse projekt, mille eesmärgiks on ka jõuda üha rohkem noorteni ja jagada neile maksu- ja tollialaseid teadmisi (Maksu- ja Tolliamet, 2021a). Maksu- ja tollitarkuse projektist saavad kasu lisaks õpilastele ka erinevad aineõpetajad, sest Maksu- ja Tolliameti loodud

materjale saab kasutada näiteks majanduse, ühiskonnaõpetuse ja ettevõtluse tundide raames (Maksu- ja Tolliamet, 2021a).

Lõputöö teema on uudne selle poolest, et välisriikides on uuritud koolinoorte maksuteadlikkust ümbrikupalga suhtes, aga Eestis ei ole seda veel töö autorile teadaolevalt lõputöö raames tehtud. Horodnic ja Williams viisid 2020. aastal Rumeenias läbi uuringu *Does higher cash-in-hand income motivate young people to engage in under-declared employment?*. Nad selgitasid oma uuringus välja, et noorte teadlikkus ja hoiakud ümbrikupalga suhtes on veel uurimata valdkond (Horodnic & Williams, 2020, p. 50). Johanna-Elisabeth Aljaste (2020, lk 53) on lõputöös „Eesti abiturientide maksuteadlikkus“ uurinud Eesti abiturientide teadlikkust Eestis kehtivate maksude ning maksusüsteemi kohta, kuid ümbrikupalga alast teadlikkust ei ole seni uuritud koolinoorte hulgas.

Lõputöö uurimisprobleem seisneb selles, et suvekuudel tõuseb ümbrikupalga saajate arv ja ümbrikupalga tõusu põhjustab suvekuudel koolinoorte tööle minek (Maksu- ja Tolliamet, 2020a). Maksu- ja Tolliameti tellimusel viiakse läbi iga aasta maksutahte uuringut, millest nähtub, et jätkuvalt on üks kõige madalama maksutahtega gruppidest noored (Eesti Uuringukeskus, 2020) ja maksuhaldur on seisukohal, et siiani on suur murekoht noorte madal maksuteadlikkus ja suurem valmisolek töötada ümbrikupalga eest (Maksu- ja Tolliamet, 2020b). Probleemküsimus on järgmine: kuidas suurendada koolinoorte maksuteadlikkust?

Lähtudes uurimisprobleemist püstitas töö autor uurimisküsimused:

1. Kui teadlikud on koolinoored hüvede suhtes, mis kaovad ümbrikupalga vastuvõtmisega?
2. Kui teadlikud on koolinoored Maksu- ja Tolliameti poolt läbiviidavatest kampaaniatest?
3. Kui palju noortest on nõus vastu võtma ümbrikupalka?
4. Kui teadlikud on koolinoored õigustest ja kohustustest, mis on neil tööle asudes?

Lõputöö eesmärk on välja selgitada Lääne-Virumaa koolide 9.-12. klasside õpilaste teadlikkus ümbrikupalgast ja selle vastu võtmisega kaasnevatest riskidest.

Lõputöö eesmärgi täitmiseks on püstitatud järgmised uurimisülesanded:

1. Analüüsida teaduskirjanduse põhjal ümbrikupalga ja maksuteadlikkuse olemust, maksuteadlikkust mõjutavad tegureid ning ümbrikupalga vastu võtmisega kaasnevaid riske.
2. Hinnata Lääne-Virumaa koolide 9.-12. klasside õpilaste teadlikkust ümbrikupalgast ja töötamisega seotud teemade osas, sealhulgas tööõigusest.
3. Analüüsida põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava ja Maksu- ja Tolliameti koduleheküljelt nähtuvat teavitustööd maksuteadlikkuse kujundajana.
4. Sünteesida teooriat ja uuringu tulemusi ning teha ettepanekud koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamiseks.

Lõputöö eesmärgi täitmiseks viiakse läbi empiiriline uuring, milles kasutatakse kvantitatiivset ja kvalitatiivset uurimismeetodit ehk kombineeritud meetodit. Peamise andmekogumismeetodina kasutatakse struktureeritud ankeetküsitlust, mis on iseloomulik kvantitatiivsele uurimismeetodile (Õunapuu, 2014). Kvalitatiivse uurimismeetodi raames tehakse sisuanalüüs põhikooli ja gümnaasiumi riiklikele õppekavadele ja Maksu- ja Tolliameti teavitustööle. Teooria osas kasutatakse erinevaid teemakohaseid teadusallikaid, mis pärinevad ESTER, SAGE, EBSCO ja *Google Scholar* andmebaasidest. Ankeetküsitlus viiakse läbi *Google Forms* keskkonnas, mille kaudu saab lingi saata valimisse kuuluvatesse koolidesse.

Lõputöö kätkeb endas kahte peatükki, millest esimene peatükk jaguneb omakorda kaheks alapeatükiks ja teine peatükk jaguneb neljaks alapeatükiks. Esimene peatükk annab ülevaate maksuteadlikkuse olemusest ja maksuteadlikkust mõjutavatest teguritest ning lisaks ümbrikupalga olemusest ja ümbrikupalga vastuvõtmisega kaasnevatest riskidest.

Teise peatüki esimeses alapeatükis kirjeldab töö autor uuringu metoodikat, teises alapeatükis on analüüsitud õpilaste teadlikkust ümbrikupalga suhtes, kolmandas alapeatükis on analüüsitud Eesti koolinoorte maksuteadlikkuse kujunemist riikliku õppekava ja Maksu- ja Tolliameti teavitustöö alusel ning neljandas alapeatükis antakse ülevaade uuringutulemustest ja tehakse selle põhjal ettepanekud koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamiseks.

1. KOOLINOORTE MAKSUTEADLIKKUSE KUJUNEMINE

1.1. Maksuteadlikkuse olemus ja selle kujunemist mõjutavad tegurid

Igas ühiskonnas on välja kujunenud erinev maksukäitumine ja selleks, et mõista põhjuseid, miks inimesed eiravad maksukohustust või täidavad seda, analüüsib töö autor esimeses alapeatükis maksuteadlikkuse olemust ja tegureid, mis mõjutavad koolinoorte maksuteadlikkuse kujunemist.

Maksud on riigi peamine sissetulekuallikas ja valitsus rahastab enda tegevust kogutud maksudest. Maksude tasumine on rahaline kohustus ja sellega ei kaasne isikule otsest vastutasu, aga siiski peavad kõik inimesed enda elu jooksul tasuma makse ja selle tõttu on oluline uurida, kui teadlikud on inimesed maksude suhtes ja mis mõjutab neid maksukohustust täitma või mitte täitma. Sotsiaalse õppimise teooria kohaselt mõjutab keskkond ja haridus inimeste käitumist (Kurniawan, 2020, p. 62). Sellele teorialele tuginedes, kognitiivsed teadmised saadakse keskkonnast ja maksuharidusest ning see osutab mõju maksukäitumisele (Kurniawan, 2020, p. 62).

Erinevate uuringute raames on analüüsitud tegureid, mis võivad mõjutada maksumaksjat täitma maksukohustust või eirama seda. Loo jt (2009, pp. 200-201) jõudsid tõdemuseni, et maksuteadlikkusel on kõige suurem mõju maksukäitumisele. Maksuteadlikkust mõjutavad maksualane teavitustöö, maksuhalduri pakutavate teenuste kvaliteet, maksumaksjate teadmiste tase, maksumaksjate majanduslik seisund ja maksusüsteemi keerukus (Siregar & Hartikayanti, 2019, p. 260). Maksuteadlikkuse mõiste hõlmab endas kolme vaatepunkti (Savitri & Musfialdy, 2016, pp. 683-684):

1. Maksumaksja peab mõistma, et maks toetab riigi arengut. Teades seda, on maksumaksja motiveeritum maksu tasuma, sest ta ei ole teadmatuses, mille jaoks makse kogutakse.
2. Maksumaksjal peab olema arusaam, et maksude tasumisega hiline mine ja maksukoormuse vähendamine on kahju riigile, sest see pärsib riigi arengut.
3. Ühiskonnas peab olema arusaam, et maks on reguleeritud õigusaktidega ja seda saab jõustada. Lisaks mõistmine, et maksude tasumine on iga kodaniku kohustus.

Siregar (2019, pp. 259-260) on enda uuringus välja toonud, et isik on maksuteadlik juhul, kui ta teab, saab aru ja mõistab, kuidas makse maksta. Lisaks hõlmab maksuteadlikkuse mõiste endas maksukogumise eesmärki ehk isik peab olema teadlik, miks on vaja makse maksta, kuhu maksuraha läheb ja mida saab üksikisik maksuraha eest vastutasuks (Siregar, 2019, p. 260). Kui maksumaksjal on olemas baasteadmised maksundusest, siis ta teab ja oskab maksukohustust täita (Loo, *et al.*, 2009, p. 201).

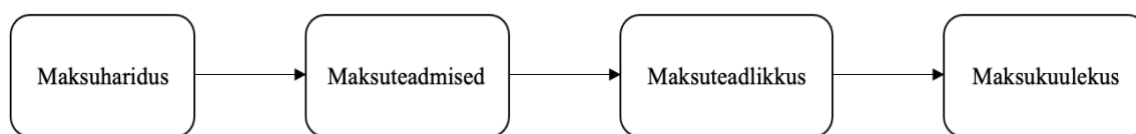
Indoneesias on uuritud tegureid, mis mõjutavad konkreetselt koolinoorte maksuteadlikkuse kujunemist. Selles uuringus jõuti järeldusele, et kõige suurem mõju noorte maksuteadlikkuse kujunemisele on sotsiaalsel keskkonnal. Esimene mõjutamise võimalus on perekonnal ja seejärel koolil. Perekond kujundab esmase teadlikkuse ja siis kooli ülesanne on aidata läbi hariduse maksuteadlikkust suurendada. Sotsiaalse keskkonna mõju võib olla nii positiivne kui ka negatiivne, oleneb keskkonnast, kus inimene viibib. Sotsiaalset keskkonda kätkevad tegurid on jagatud kolmeks, milleks on perekeskkond, koolikeskkond ja kogukonna keskkond. Hariduse jagamine perekeskkonnas on oluline, sest see mõjutab lapse võimekust tasuda tulevikus makse. Lapsed, kes on üles kasvanud peres, kus teatakse enda kohustusi ja ollakse teadlikud maksustamisega seotud teemade osas, on vastutustundlikumad maksukohustuste suhtes, sest neil on teadlikkus täita maksukohustusi, mitte nendest kõrvale hoiduda. Koolikeskkonnas saab maksuteadlikkust suurendada maksualaste teadmiste jagamisega. Koolide ülesanne on pakkuda põhjalikumat maksuharidust, mida on üldjuhul perekondades jagatud noortele üldiselt või üldsegi mitte. Kogukonna keskkond on keskkond, milles kogukonna liikmed koos eksisteerivad. Ühiskonnas kipuvad inimesed nägema näiteid teiste inimeste käitumisest ja eeldavad, et see, mida tehakse, on õige ehk seda võib teha nende keskkonnas, olenemata sellest, kas see on õige või vale käitumine. Kui mingis piirkonnas on tavaks töötada ümbrikupalga eest, siis noor inimene võib võtta eeskuju selle keskkonna normidest. (Suparta, *et al.*, 2021, pp. 24-32)

Maailmas on palju uuritud maksuteadmiste ja inimeste käitumise vahelist seost. Maksuteadmised näitavad, kui hästi maksumaksja mõistab maksuseaduseid ja erinevaid regulatsioone, mis puudutavad maksunduse alaseid teemasid ja kui hästi oskab maksumaksja maksuseadustest tulenevaid kohustusi täita (Loo, *et al.*, 2010, p. 150). Maksuteadmised on jagatud kaheks. Ühe osa maksuteadmistest moodustavad teadmised, mis omandatakse tavapärase hariduse kaudu ja need teadmised tulevad iseenesestmõistetavalt ning teine osa maksuteadmistest moodustavad teadmised, mis on

suunatud konkreetsetelt võimalikele võimalustele hoiduda maksudest kõrvale (Harris, 1989, pp. 15-18 ref Savitri, 2015, p. 165). Loo jt (2010, p. 150) on välja toonud, et kui isikul puuduvad maksuteadmised, siis võib aset leida mittetahtlik maksudest kõrvalehoidumine, näiteks ümbrikupalga vastuvõtmine.

Mitmetest uuringutest nähtub, et mida maksuteadlikumad on inimesed, seda kõrgem on ka riigis maksukuulekuse tase (vt joonis 1). Maksukuulekusel ei ole määratletud kindlat definitsiooni. Marti, Wanjohi ja Magutu (2010, p. 117) on enda uuringus välja toonud, et maksukuulekus seisneb maksumaksja käitumises. Maksukuulekaks saab pidada olukorda, kui maksumaksja täidab vabatahtlikult ja tähtaegselt maksuseadusest tulenevaid kohustusi. Maksukuulekus on alati olnud suur väljakutse erinevate riikide valitsustele üle maailma, sest maksumaksjad leiavad erinevaid viise, kuidas maksude maksmisest kõrvale hoiduda (Ramli, *et al.*, 2020, p. 189). Mitte maksukuulekaks saab pidada maksumaksjat, kes ei täida tahtlikult kui ka mittetahtlikult maksuseadustest tulenevaid kohustusi (Loo, *et al.*, 2009, p. 185).

Joonis 1. Maksukuulekuse kujunemine (Kurniawan, 2020a, p. 61; autori koostatud)

Oladipupo ja Obazee (2016, pp. 2-3) jõudsid enda uuringus järeldusele, et maksuteadmistel on suur mõju maksukuulekusele ehk kui inimene tunneb maksuseaduseid ja on kursis maksualaste teemadega, siis on suurem tõenäosus, et isik on maksukuulekam ja täidab maksuseadustest tulenevaid kohustusi.

Maksukuulekust mõjutavaid tegureid on kaks, nendeks on majanduslikud ja sotsiaalpsühholoogilised tegurid. Majanduslikud tegurid seisnevad sanktsioonides, sealhulgas karistustes ja regulaarsetes maksukontrollides. Sotsiaalpsühholoogilised aspektid hõlmavad endas selliseid valdkondi nagu maksuteadmised, maksude keerukus, maksumaksja suhtumine maksudesse, eetika ja muud erinevad demograafilised näitajad. (Loo, *et al.*, 2010, pp. 148-149)

Kuna üks peamisi maksukuulekuse taset mõjutav sotsiaalpsühholoogiline aspekt seisneb maksuteadmistes (Loo, *et al.*, 2010, pp. 148-149), siis siia saab luua paralleeli noorte

maksuteadlikkuse ja ümbrikupalga vastuvõtmise vahel. Kui tööle asuv noor ei ole omandanud enne tööturule sisenemist maksuharidust ehk teadmisi selle kohta, mis tagajärjed kaasnevad ümbrikupalga vastuvõtmisega, siis võibki aset leida maksudest kõrvalehoidumine ehk mitte maksukuulekas käitumine, mis ongi tingitud maksuteadmiste puudulikkusest. Maksudest kõrvalehoidumine tekitab riigile saamata jäänud tulu ehk maksuaugu ning maksuauk tekitab omakorda kahju ühiskonnale ja majandusele.

Koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamiseks loovad maksuametid erinevaid programme maksuteadlikkuse suurendamiseks. Tavapäraselt on maksuteadlikkuse suurendamise programmide keskseteks valdkondadeks (Bornman & Ramutumbu, 2019, p. 828):

1. Maksude maksmise vajalikkus (avalike hüvede mõistmine, seos maksutulu ja riigikulude vahel, maksudest saadav kasu inimestele).
2. Maksustamise õiglus (kes maksab makse, kuidas makse makstakse).
3. Maksumoraal ehk luua valmisolek panustada riigi heaolusse ja majanduskasvu.
4. Finantsharjumuste loomine ehk maksuasjade korrashoidmine.

Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon (edaspidi OECD) (2015, pp. 13-14) on rõhutanud, et maksuhariduse eesmärk ei seisne ainult tulude kogumise eesmärgi selgitamises ja maksude maksmise põhjuste selgitamises. Pigem on maksuhariduse eesmärk tugevdada hoiakuid, mis puudutab maksuraha kasu üksikisikutele, rõhutades maksu sotsiaalset väärtust ja selle seost riiklike kulutustega. See teeb läbipaistvamaks maksuraha kulutamise ning rõhutab maksupettuste kahjulikku mõju riigile ja selle kodanikele.

Maksuhariduse jagamine nooremas eas õpilastele on rohkem efektiivsem, kui vanemas eas õpilastele, sest õpilaste omandatu nooremas eas avaldab suuremat mõju nende tulevikule ja lisaks ennetab see probleemi, et koolinoorel tekivad negatiivsed hoiakud maksudest keskkonna tõttu, kus õpilane viibib, näiteks perekonna vaadete tõttu. Selle tõttu ongi üha rohkem hakatud tähelepanu pöörama maksuhariduse jagamisele juba põhikooli astmes koostöös maksuameti ja haridusasutustega. (Uzunali., *et al.*, 2021, pp. 144-145)

Antud meetodit rakendatakse üle maailma paljudes riikides, näiteks Ameerika Ühendriigid ja Jaapan on riigid, mis on seadnud eesmärgiks jagada maksuharidust koolides juba nooremates klassides (Ghani, *et al.*, 2020, p. 29), sest kõik koolinoored on tulevikus potentsiaalsed maksumaksjad ja sageli kujundavad nad ettekujutuse maksustamisest vanemate eeskujul, ning need arusaamad mängivad olulist rolli maksuteadlikkuse kujunemisel (Uzunali, *et al.*, 2021, p. 145). Jaapani ja Ameerika Ühendriikide riikide arvates on maksuhariduse jagamine koolis eelduseks sellele, et kodanikud on juba väga noorest east saati kõrge maksuteadlikkusega (Ghani, *et al.*, 2020, p. 29). Lisaks, rohkem haritud ja maksuteadlikumad isikud teavad rohkem maksukohustusest, maksu eesmärgist ja neil on kõrgem moraalne käitumine maksudega seotud teemadel (Hassan, *et al.*, 2016, pp. 246-248).

Eriksen ja Fallan (1996, p. 389) on seisukohal, et maksuhariduse olemasolu loob võimaluse saada maksusüsteemist hästi aru. Nad on arvamisel, et erinevate maksuseaduste mõistmise korral on inimesed valmis maksusüsteemi austama ja selle tõttu on inimestel suurem valmisolek makse maksta, selle asemel, et maksude maksmisest kõrvale hoiduda (Eriksen & Fallan, 1996, pp. 401-402). Samale tulemusele jõudis ka Rantelangi ja Majidi uuring, kus tõdeti, et pöörates tähelepanu maksumaksjate maksuteadlikkuse suurenemisele ning viies läbi erinevaid maksualaseid koolitusi, väheneb maksurikkumiste arv (Rantelangi & Majid, 2018, p. 220).

Türgis läbiviidud uuringuga tõestati, et maksuteadlikkuse kujundamisel noore jaoks on suur osalus ka õpetajal ja juhul kui õpetaja suhtub maksustamisega seotud teemadesse positiivselt ja annab neid teadmisi enda õpilastele edasi, siis on see positiivne tegur, mis võib aidata suurendada õpilaste teadmisi maksudest (Uzunali, *et al.*, 2021, pp. 144-145). Maksualased teadmised jõuavad noorteni läbi sotsiaalmeedia kuna palju noori veedavad palju aega sotsiaalmeedias (Suparta, *et al.*, 2021, p. 32). Maksuametid on läbi viinud ennetuskampaaniaid erinevate sotsiaalmeedia platvormide vahendusel, näiteks *Facebookis*, *Twitteris* ja *Instagramis* (Suparta, *et al.*, 2021, p. 32).

Kokkuvõtvalt saab välja tuua, et koolinoorte maksualaste teadmiste kujunemist mõjutab sotsiaalne keskkond, milles nad viibivad. Noort inimest saavad mõjutada koolis ja perekonnas ning ühiskonnas olevad hoiakud. Maksuteadlikkust mõjutab ka maksuhariduse olemasolu, sest need õpilased, kes on hariduse käigus omandanud maksualased baasteadmised on maksuteadlikumad. Maksuteadlikkus mõjutab omakorda

maksukuulekuse taset riigis. Kui riik võtab arvesse maksuteadlikkust mõjutavaid tegureid ja parendab neid aspekte, siis kujunevadki maksumaksjal positiivsed hoiakud maksude tasumise suhtes, sest nad teavad, milleks on makse vaja ja mis kasu saab maksumaksja ise kogutud maksurahast.

1.2. Ümbrikupalga olemus ja selle vastuvõtmisega kaasnevad riskid

Selles alapeatükis annab töö autor ülevaate ümbrikupalgast ehk deklareerimata töötasust ning kirjeldab tagajärgi, mis ohustavad töötajat, kes on nõus töötama ümbrikupalga eest.

Ümbrikupalga maksmise viise on kaks, milleks on osaline või täielik. Kui isik ei ole tööle registreeritud, puudub tööleping, siis on tegemist täies ulatuses ümbrikupalgaga, mille eesmärk on kõrvale hoiduda täielikult tööjõumaksude tasumisest. (Horodnic & Williams, 2019 ref Horodnic & Williams, 2020, p. 49)

Kui töötajale makstakse osaliselt ümbrikupalga, siis isik on tööle registreeritud, tööleping sõlmitud, aga töötasu makstakse kahes osas. Üks osa töötasust on deklareeritud ja teine osa on deklareerimata, millest deklareerimata osa nimetataksegi ümbrikupalgaks. Osalise ümbrikupalga maksmise puhul on tööandja eesmärk vähendada tasumisele kuuluvat maksukohustust. Lisaks võib tööandja aladeklareerida töötaja töötunde selleks, et hoiduda kõrvale miinimumpalga maksmisest. (Horodnic & Williams, 2020, p. 10)

Tööjõumaksudest kõrvalehoidumine on olukord, kui ettevõtjad ja üksikisikud ei esita maksuametile tegelikkusele vastavaid andmeid töötasu kohta ja sellise käitumisega vähendatakse maksukohustust. Tööjõumaksud moodustavad suure osa riigituludest enamikes keskmise ja kõrge sissetulekuga riikides, sealhulgas Balti riikides. Töötasu pealt tasutavad maksud toovad riigile palju tulu, mis tähendab, et tööjõumaksudest kõrvalehoidumine on märkimisväärne rahaline kahju riigile. Tööjõumaksud koosnevad tavaliselt palgafondimaksudest, üksikisiku tulumaksust ja erinevatest kohustuslikest maksetest, milleks võivad olla töötuskindlustusmaksed. (Meriküll & Staehr, 2008, p. 4)

Ümbrikupalgad moodustavad varimajandusest kõige suurema osa. Putniņš ja Sauka (2015, p. 20) viisid 2015. aastal läbi uuringu Balti riikides millest nähtus, et Eestis moodustasid ümbrikupalgad varimajandusest lausa 52,3%. Varimajandus hõlmab endas lisaks kriminaalsele tegevusele ka ümbrikupalga ehk deklareerimata töötasu, seda saab

pidada mitteametlikuks töötasuks (Eesti Konjunktuuriinstituut, 2016, lk 4). Ümbrikupalkade maksmine mõjutab üksikisikuid, ettevõtteid kui ka ühiskonda üldiselt, sest ümbrikupalgad rikuvad töötajate õigusi, tekitavad ebaausat konkurentsi ettevõtlusturul ning vähendavad riigi maksutuluseid, millest finantseeritakse riigi kulutusi (European Commission, 2022).

Ümbrikupalka makstakse suulise kokkuleppe alusel ja on tavapärast deklareerimata töötasu (Horodnic, 2016, p. 2). Mõnikord võib suuline kokkulepe seisneda selles, et töötaja saab rohkem palka, kui on töölepingus kirjalikult sätestatud (Horodnic & Williams, 2015, p. 4). Võib ka ette tulla, et töötaja ja tööandja lepivad kokku järgmistes tingimustes (Horodnic & Williams, 2015, p. 4):

1. Töötaja nõustub, et ei kasuta täies mahus seadusega ettenähtud põhipuhkust.
2. Töötaja on nõus tegema pikemaid tööpäevi, kui on seaduses ette nähtud.
3. Töötaja täidab tööülesandeid, mis ei ole töötajale ette nähtud töölepingus sätestatuga.

Osaliselt deklareeritud töötasu eest töötavad inimesed saavad üldjuhul ühe osa töötasust ametlikult pangapälekandega ja teise osa töötasust sularahana (Kedir, *et al.*, 2011 ref Franic, 2020, p. 94). Töötasu, mis on antud töötajale sularahana, on üldjuhul deklareerimata ja maksud selle pealt tasumata riigile (Kedir, *et al.*, 2011 ref Franic, 2020, p. 94). Töö autori arvates on oluline tõsta inimeste teadlikkust selle osas, et tänapäeval võib levida arvamus, et sularahana makstud töötasu tähendab alati ümbrikupalka, aga tegelikkuses võib ümbrikupalk olla ka pangakontole makstud töötasu, mille pealt on maksud riigile tasumata.

Osa töötajatest on nõus saama ümbrikupalka, sest kui töötaja ei nõustu tööandja poolt seatud tingimustega, siis võib teda ohustada tööst ilma jäämine (Horodnic & Williams, 2015, p. 521). Enamik töötajaid eelistaks saada kogu töötasu deklareerituna, aga kui nende tööandja on kinnitanud, et nad peavad osa töötasust saama deklareerimata, siis nad siiski nõustuvad sellega, et mitte kaotada töökohta (Williams, 2009, p. 155). Samale tulemusele on ka jõutud Balti riikides läbiviidud uuringus, kus uuringus osalejad tõdesid, et töösuhet võidakse pakkuda tingimusel, kui töötaja on nõus saama täielikult või osaliselt töötasu ümbrikupalgana (Meriküll & Staehr, 2008, p. 8). On välja kujunenud, et ümbrikupalka saavad tõenäolisemalt mehed, noored, madala haridustaseme, madala palga ja lühiajalised töötajad (Meriküll & Staehr 2010, p. 641).

Balti riikides on rakendatud tulumaksu kinnipidamise süsteemi. See tähendab töötaja jaoks seda, et tööandja vastutab töötasu deklareerimise eest ja maksude tasumise eest ning peab töötaja töötasust tulumaksu kinni. Selline süsteem ei tähenda, et tööjõumaksude deklareerimise ja tasumise eest vastutab ainult tööandja. Kohustus lasub ka töötajal, sest töötajal on võimalus kajastada teenitud palgatulu füüsilise isiku tuludeklaratsioonis, kui tööandja ei ole seda teinud korrektselt või üldse mitte. (Meriküll & Staehr, 2008, p. 8)

Maksu- ja Tolliamet on viimastel aastatel võtnud kasutusele meetodi, mille eesmärk on suunata ka töötajaid maksukuulekale käitumisele. Meetod seisneb selles, et ümbrikupalga teadlikul vastuvõtmisel vastutab maksude tasumise eest lisaks tööandjale töötaja, mis tähendab, et töötaja on kohustatud ise deklareerima ja tasuma tulumaksu töötasult, kui tööandja ei ole seda ise teinud (Maksu- ja Tolliamet, 2021d). Seda, kas tööandja on töötaja tööle registreerinud, töötasu deklareerinud ja selle pealt maksud tasunud, on võimalik kontrollida igal inimesel Maksu- ja Tolliameti koduleheküljel e-maksuametisse sisenedes eraisikuna ja valides menüüst „Töötamised ja väljamaksed“ (Tööinspeksioon, 2015, lk 19).

Üle maailma on loodud erinevaid viise, kuidas võidelda ümbrikupalgaga. Euroopa Liidus loodi 2020. aasta märtsis deklareerimata töö tõkestamise platvorm pealkirjaga #EU4FairWork. See on esimene kampaania, kus osaleb Euroopa Tööamet ja sellesse on kaasatud ka Euroopa Liidu liikmesriikide töötajad, ettevõtjad ja valitsused. Selles kampaanias käsitletakse deklareeritud töö kasulikkust ja eeliseid töötajale kui ka tööandjale. Selle kampaania eesmärk on tõsta töötajate teadlikkust deklareerimata töö kahjulikkusest ja julgustada töötajaid minema üle deklareeritud tööle. Kampaania raames soovitakse teavitada tööandjaid deklareeritud töö eelistest, kohustusetest ja sellega kaasnevatest karistustest. Lisaks on eesmärk julgustada erinevate riikide valitsusi efektiivsemalt tõkestama deklareerimata töö levikut tööjõuturul. (Tööinspeksioon, 2022)

Lisaks deklareerimata töötasule võib olla töö deklareerimata. Deklareerimata töö mõistet on lahti sisustanud Euroopa Ühenduste komisjon järgmiselt: „igasugune tasustatud tegevus, mis on oma olemuselt seaduslik, kuid riiklikes asutustes deklareerimata, võttes arvesse liikmesriikide õigusliku reguleerimise süsteemide erinevusi“ (Euroopa Ühenduste Komisjon, 2007, lk 2). Lisaks eeltoodule on OECD (2002, p. 139) kirjeldanud

deklareerimata töö definitsiooni järgmiselt: kõik legaalsed tegevused, mida ametiasutuse eest sihilikult varjatakse selleks, et hoiduda kõrvale tööjõumaksude maksmisest.

Üheselt saab välja tuua, et deklareerimata töö seisneb selles, et inimene teeb mitteametlikult tööd, mille eest saab töötasu, aga töötasu on deklareerimata ning selle pealt tööjõumaksud tasumata. Kui töö on deklareerimata ehk töötaja on tööl mitteametlikult, siis mitteametlikult töötades riskib töötaja järgmiste tagajärgedega (Williams, 2014, p. 6):

1. Ei ole õigust puhkusele, haigusrahadetele, koondamistasudele ja koolitustele.
2. Ei ole õigust muudele hüvedele, näiteks miinimumpalk, maksusoodustused ja tööaega puudutavad sätted.
3. Saab tulevikus vähem riiklikku pensioni.
4. Ei ole tööturul konkurentsivõimeline, sest ei saa tõendada mitteametlikku töötamist.
5. Ei saa taotleda laenu või järelmaksu, sest puudub tõestus ametlikust töötamisest.

Isegi, kui isik töötab ametlikult, aga saab lisaks ametlikule töötasule deklareerimata töötasu, siis on raskendatud laenu või järelmaksu saamine, sest ametlik töötasu on madalam, kui tegelikult saadud töötasu. Kui osa palgatulust on ametlikes asutustes kajastamata, siis mõjutab see ka sotsiaalkindlustuse ja pensioni saamist. (Williams, 2007, p. 228)

Williams (2008, p. 261) jõudis enda uuringus tulemuseni, et noored saavad suurema tõenäosusega ümbrikupalka, kui teised vanusegrupid. Põhjus, miks noored saavad suurema tõenäosusega ümbrikupalka, seisneb selles, et noorte tööpäeva pikkus on lühem, kui töötajatel, kes on täiskohaga ja töötavad kohapeal regulaarselt (Williams, 2008, p. 264). Töö autor nõustub eelpool tooduga, et noorte seas on populaarne töötada hooajaliselt või mõned tunnid nädalas pärast koolipäeva.

Rumeenias viidi läbi uuring, milles uuriti noorte suhtumist deklareerimata töösse. Uuringus jõuti järeldusele, et on vajalik muuta noorte suhtumist deklareerimata töösse läbi noorte harimise selleks, et nad täidaksid seadustest tulenevaid kohustusi. Uuringust nähtus ka, et enamuste noorte jaoks tähendab deklareerimata töö mõiste töötasu, mille pealt on maksud tasumata ning mida makstakse nii öelda ümbrikus (Badea &

Pociovălășteanu, 2015, pp. 59-62). Pfau-Effinger (2009, pp. 84-86) tõdeb oma uuringus *Varieties of undeclared work in European Societies*, et kooliõpilased on vähem huvitunud ametlikust töötamisest, sest õpilastel on ravikindlustus koolis käimise tõttu ning see on üks peamine põhjus, mis motiveerib noort inimest töötama mitteametlikult ja saama ümbrikupalka.

2020. aastal viidi läbi Rumeenia kooliõpilaste seas uuring, mille eesmärk oli välja selgitada tegurid, mis motiveerivad kooliõpilast töötama ümbrikupalga eest. 1039 kooliõpilase vastuste põhjal selgus, et 37% õpilastest valiks võimaluse vähendada töölepingus töötasu suurust, kui on võimalus selle arvelt saada sularahana rohkem tulu kätte. Selline tulemus näitab, et suurt osa noortest motiveerib ümbrikupalka saama asjaolu, et sel juhul jääb isikule rohkem töötasust kätte ehk motivatsioon seisneb finantsilises kasus. Kokkuvõtvalt selgus uuringus, et noort inimest mõjutavad ümbrikupalga eest töötama puudulik maksumoraal, eakaaslaste käitumine ja vähene usaldus riigiasutuste vastu. (Horodnic & Williams, 2020, pp. 55-59)

Töötaja ja tööandja on kohustatud sõlmima kirjaliku töölepingu, kui töötamine kestab kauem, kui kaks nädalat (Töölepingu seadus, 2008). Töölepingu sõlmimine tagab töötajale erinevad sotsiaalsed garantiid, nagu näiteks ravikindlustuse või kindlustushüvitise koondamise korral (Tööinspeksioon, 2015, lk 5-11). Sotsiaalministeeriumi (2020, lk 67) uuringus „Analüüs varase töökogemuse soodustamiseks kooliealiste noorte seas“ ilmnes, et Tööinspeksiooni praktikas on kõige enam ette tulnud juhtumeid, kus alaealine töötab töövõtu või käsunduslepinguga ning siis ilmneb, et töötingimused ja olud vastavad sellele, et sõlmitud peaks olema tööleping.

Noored ei pruugi olla teadlikud, et völaõigusliku lepinguga töötades erinevad töötingimused töölepinguga töötamisest. Peamine erinevus seisneb selles, et völaõigusliku lepingu puhul on tegemist teenuse osutamise lepinguga ja töötades ei ole tööandja kohustatud maksma töötajale töötasu alammäära. Teine erinevus on see, et töötajal ei ole õigust puhkusele, puhkusetasule, hüvitistele riigipühäl või öösel töötades. Völaõigusliku lepinguga töötades vastutab töötingimuste eest töötaja ise ehk töötaja vastutus on tagada ohutu töökeskkond ning töövahendid. (Tööinspeksioon, 2015, lk 15)

Kokkuvõtvalt saab välja tuua, et ümbrikupalka makstakse töövõtjale osaliselt või täielikult. Töötasu maksmine ümbrikupalgana kahjustab riigitulude laekumist ja töötaja

õiguseid, sest see vähendab isiku sotsiaalseid garantiisid. Kui töötaja saab töötasu täielikult ümbrikupalgana ja ei ole tööle registreeritud, siis puudub tal õigus ravikindlustusele, töötuskindlustusele ja saab riiklikku pensioni vähem, kui ametlikult töötades. Kui töötaja on tööle registreeritud, aga saab töötasu osaliselt ümbrikupalgana, siis on tal samuti tulevikus riiklik pension väiksem. Raskendatud on ka laenu või järelmaksu taotlemine, sest ei saa tõendada suuremat sissetulekut. Kõige enam töötavad ümbrikupalga eest noored, sest neid mõjutavad eakaaslaste käitumine, vähene maksumoraal ning majanduslik kasu. Selleks, et vähendada ümbrikupalga levikut, on vajalik tõsta töötajate teadlikkust selle osas, millised riskid kaasnevad ümbrikupalga vastuvõtmisega.

2. KOOLINOORTE MAKSUALANE TEADLIKKUS ÜMBRIKUPALGAST

2.1. Uuringu meetodika

Lõputöö keskseks uurimisobjektiks on koolinoorte teadlikkus ümbrikupalgast. Lõputöö eesmärgi saavutamiseks kasutas töö autor kvantitatiivset ja kvalitatiivset uurimismeetodit ehk kombineeritud uurimismeetodit. Antud lõputöös rakendatakse kahte erinevat uurimismeetodit, sest nende kahe meetodi koosmõjus saab teha põhjalikumad järeldused koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamiseks. Kvantitatiivset uurimismeetodit iseloomustab arvandmete kogumine ja andmeid kogutakse üldjuhul küsimustikuga, mis annab statistiliseks töötamiseks sobivaid andmeid (Quantitative Research, 2009). Vastupidiselt kvantitatiivsele uurimismeetodile keskendub kvalitatiivne uurimismeetod tegeliku elu kirjeldamisele (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 152).

Peamise andmekogumismeetodina viidi läbi struktureeritud anonüümne ankeetküsitlus Lääne-Virumaa koolide 9.-12. klasside õpilaste seas. Ankeetküsitluses (vt lisa 1) oli kokku 22 küsimust, millest 20 valikvastustega ja kaks avatud küsimust. Osa neist suletud ja poolsuletud küsimused. Küsimustiku eelis valikvastustega küsimustiku puhul seisneb ankeedi lihtsuses, sest nii on vastajal kergem meenutada küsitluses käsitletud teemasid (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 188). Avatud küsimuste eeliseks on aga asjaolu, et vastaja saab põhjalikumalt väljendada enda mõtteid küsitluse teemal (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 188).

Poolsuletud küsimuste puhul oli vastajal võimalik täita vastusevariant „Muu“ ehk lisada endale sobiv vastusevariant lisaks töö autori poolt pakutud variantidele. Valikvastustega küsimused olid kohustuslikud ja avatud küsimustele vastamine oli vabatahtlik. Suletud küsimuste seas oli nominaalskaalale, binaarskaalale ja järjestusskaalale vastavaid küsimusi. Järjestusskaalale vastas küsimus, milles töö autor soovis teada küsimustikule vastaja vanusevahemikku. Binaarskaalale vastavad küsimused, milles oli kaks vastusevarianti, „jah“ või „ei“ variant, ning küsimus, kus vastaja pidi määrama enda soo. Enamus küsimuste puhul oli tegemist nominaalskaalale vastavate küsimustega, sest küsitluses osaleja pidi valima vastusevariandi teatud liiki nimetuste hulgast.

Struktureeritud ankeetküsitluse käigus uuris töö autor:

1. Küsitluses osalejate teadlikkust ümbrikupalgast, tööjõumaksudest, hüvedest, mis kaasneb töölepinguga töötamisest ja mida teeb riik maksudega kogutud rahaga.
2. Koolinoorte kokkupuudet töötamise ja ümbrikupalgaga.
3. Koolinoorte hoiakuid ümbrikupalga suhtes.
4. Koolinoorte kokkupuudet ümbrikupalga vastaste kampaaniatega.

Osa küsimusi koostati uurimisküsimustest lähtuvalt ja teine osa küsimusi loodi teooria osas kirjutatu põhjal (vt lisa 2). Ankeetküsitluses oleva küsimuse nr 16 põhjal saab vastata esimesele uurimisküsimusele „Kui teadlikud on koolinoored hüvede suhtes, mis kaovad ümbrikupalga vastuvõtmisega?“, küsimuste nr 17-19 eesmärk oli leida vastus teisele uurimisküsimusele „Kui teadlikud on koolinoored Maksu- ja Tolliameti poolt läbiviidavatest kampaaniatest?“, küsimus nr 11 ja 13 otsisid vastust kolmandale uurimisküsimusele „Kui palju noortest on nõus vastu võtma ümbrikupalga?“ ja küsimuste nr 12 ja 14 põhjal sai vastata neljandale uurimisküsimusele „Kui teadlikud on koolinoored õigustest ja kohustustest, mis on neil tööle asudes?“.

Esialgul moodustasid küsitluse valimi Väike-Maarja valla koolide 9.-12. klasside õpilased ja tegemist oli mugavusvalimiga, sest need koolid olid töö autorile kõige rohkem kättesaadavamad kuna tegemist on töö autori kodukoha koolidega. Mugavusvalim seisneb selles, et uurija kaasab enda uuringusse inimesed, kes on talle lihtsasti kättesaadavad (Taherdoost, 2020, p. 22). Ackoff (1953 ref Taherdoost, 2020, p. 22) toob välja, et mugavusvalim on tavaliselt kõige eelistatuim valimitüüp õpilaste seas uuringuid läbi viies, sest see ei ole uurija jaoks nii ajakulukas, kui mõni teine valimitüüp. Klassid valiti eesmärgistatud valimi alusel, sest põhikooli riikliku õppekava määruse lisas number 5 ja punktis 2.3.7. on kirjeldatud, et põhikooli lõpetaja peab omama teadmisi maksustamisest ja teadma üksikisiku õigusi ja kohustusi seoses maksudega (Põhikooli riiklik õppekava, 2011). Sellest tulenevalt küsitles töö autor 9.-12. klasside õpilasi. Kuna Väike-Maarja valla koolidest ei laekunud piisavalt vastuseid küsimustiku analüüsimiseks, siis sellest tulenevalt laiendas töö autor 9. märtsil 2022 valimit kogu Lääne-Virumaal tegutsevate gümnaasiumite peale. Lõppkokkuvõttes saadeti küsimustik kaheksasse gümnaasiumisse ja kahte põhikooli (vt lisa 3) ning ankeetküsitlusele laekus 152 vastust.

Küsitluse valimis on ka alaealisi õpilasi ja selleks, et veenduda küsitluse läbiviimise õigsuses alaealistega, esitas töö autor 17. detsembril 2021 Andmekaitse Inspektsioonile

selgitustaatluse. Andmekaitse Inspektsiooni vastusest (vt lisa 4) selgus, et anonüümsete ankeetide puhul ei kohaldu isikuandmete kaitse üldmäärus ja ei ole kohustuslik alaealiste küsitlemise osas küsida lapsevanemate nõusolekut. Töö autor lisas siiski koolidesse saadetud kaaskirja, et tulenevalt eetikapõhimõtetest on vajalik teavitada lapsevanemaid läbiviidavast küsitlusest. Vanemate teavitamise ülesanne jäi koolidele.

Ankeetküsitlus saadeti koolidesse e-maili (vt lisa 5) vahendusel 2022. aasta 14. veebruaril, 3. märtsil, 9. märtsil, 21. märtsil ja 5. aprillil sest esimestel kordadel oli vastanuid vähe. Küsitlus saadeti esialgu Lääne-Virumaa koolide üldmeilidele ja õppealajuhatajatele, kust jagati kooli poolt küsimustik vastamiseks omakorda edasi otse õpilastele või läbi klassijuhatajate vahenduse õpilasteni. Kuna sel viisil laekus vähe vastuseid, siis võttis autor ühendust ühiskonnaõpetuse õpetajatega. Küsimustik viidi läbi interneti põhiselt *Google Forms* keskkonnas. Küsimustikule vastamine oli vabatahtlik ja anonüümne ning selleks, et tagada küsimustikus osalejate anonüümsus, analüüsib töö autor tulemusi üldistavalt, mitte individuaalselt. Ankeetküsitluse läbiviimisel oli oluline jälgida, et isikud ei oleks läbi küsimuste ja muude kogutud andmete kaudu ka kaudselt tuvastatavad. Sellest tulenevalt ei tohtinud koguda anonüümse küsitlusega inimeste meiliaadresse ja muid isikuandmeid. Selleks, et tagada iga isiku täielik anonüümsus, jagas töö autor küsitluses osalenud vanusevahemikesse ning ei lisanud ankeedile küsimust, mille raames oleks vastaja pidanud vastama, mis koolis ta käib.

Teine lõputöös rakendatav andmekogumismeetod oli dokumendianalüüs, mille raames teostati andmeanalüüsimeetodina kvalitatiivne sisuanalüüs. Kvalitatiivne sisuanalüüs on meetod kvalitatiivsete andmete analüüsimiseks (Graneheim & Lundman, 2004, pp. 111-112). See keskendub subjektile ja kontekstile ning rõhutab erinevate tekstiosade vahelisi sarnasusi ja erinevusi. Selle meetodiga saab analüüsida teksti kirjeldavat sisu ja lisaks leida teksti varjatud sisu läbi tõlgendamise (Graneheim & Lundman, 2004, pp. 111-112). Antud lõputöös rakendatakse tavapärasest sisuanalüüsi, mille puhul algab uuring dokumentide tutvumisega, koodid ja võtmesõnad tekivad andmeanalüüsi käigus ning lõplikud koodid tuletatakse kogutud andmetest (Hsieh & Shannon, 2005, p. 1286).

Töö autor teostas kvalitatiivse sisuanalüüsi riiklikele õppekavadele ning Maksu- ja Tolliameti koduleheküljele, mis asub veebiaadressil emta.ee. Kvalitatiivse sisuanalüüsi üks eesmärk oli analüüsida põhikooli ja gümnaasiumi riiklikku õppekava, mille tulemusena jõuda järeldusele, kas hetkel kehtiv õppekava soosib koolinoorte

maksuteadlikkuse suurendamist. Dokumendianalüüsi teine eesmärk oli anda ülevaade Maksu- ja Tolliameti poolsest teavitustööst, mis nähtub koduleheküljelt nii visuaalsete kujutiste kui ka kirjalike materjalide põhjal. Dokumentide sisuanalüüsid viidi läbi ajavahemikus 02.04.2022-06.04.2022.

Statistilise andmeanalüüsi meetodina kasutati antud töös kirjeldavat statistikat. Küsitlusega kogutud andmete tulemused esitatakse sagedusjaotusena. Selleks, et esitada andmed sagedusjaotusena, esitatakse erinevad tunnuse väärtused sagedustabelis ja illustreeritakse andmetele kohase diagrammiga (Õunapuu, 2014). Küsimustega saadud vastusevariantide esinemissagedused illustreeritakse antud töös protsentjaotusena ehk arvutatakse osakaal tervikust. Tulemused esitatakse joonistega ja tabelitega selle tõttu, et nii on lugejal võimalik saada kõige parem ülevaade küsitlusega kogutud tulemustest ja lisaks on selline tulemuste esitamise viis kõige kompaktsem (Õunapuu, 2014). Kokkuvõtvalt oli antud lõputöö eesmärgi saavutamiseks kõige otstarbekam läbi viia ankeetküsitlus koolinoorte seas koos riiklikke õppekavade ja Maksu- ja Tolliameti kodulehekülje sisuanalüüsina ning tulemuste analüüsimiseks rakendada statistilist andmeanalüüsi kirjeldava statistikaga.

2.2. Koolinoorte teadlikkus ümbrikupalgast

Antud peatükis annab autor ülevaate küsitlusega (vt lisa 1) kogutud tulemustest. Lõputöö eesmärk oli välja selgitada koolinoorte teadlikkus ümbrikupalgast ja selle vastu võtmisega kaasnevatest riskidest. Küsitlusega kogutud tulemuste ilmestamiseks kasutati jooniseid ja tabeleid. Osa küsimuste (küsimused nr 2, 15, 16, 19, 20) puhul sai vastaja valida mitme vastusevariandi vahel ehk vastuste protsendiline summa tuli kokku suurem, kui 100%.

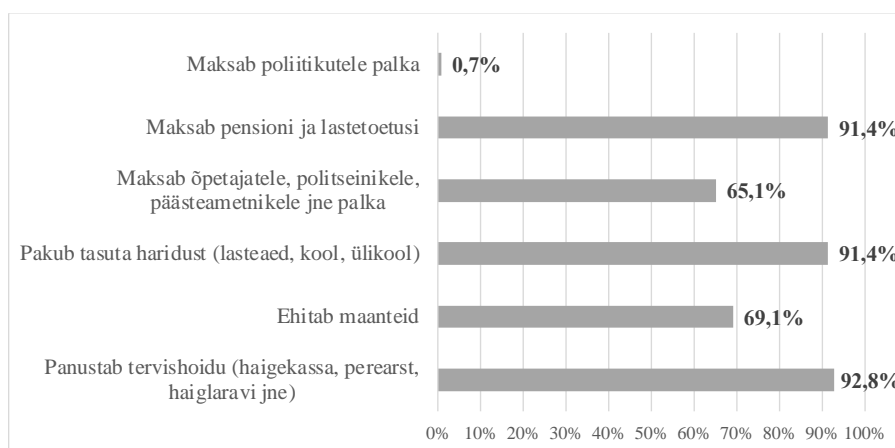
Ankeetküsitlusele vastas kokku 152 Lääne-Virumaa koolinoort, kellest olid 55,9% naised ja 44,1% mehed. Küsimustikule vastasid koolinoored vanusevahemikus 14-aastased kuni 21-aastased (vt tabel 1). Kõige rohkem vastajaid oli vanuserühmas 16-17 (52,6%) ja kõige vähem vastajaid oli vanuserühmas 20-21 (1,3%).

Tabel 1. Vastajate arv vanusevahemike lõikes (autori koostatud küsimustiku vastuste põhjal)

Vanusevahemik	14-15	16-17	18-19	20-21
---------------	-------	-------	-------	-------

Vastanuid	20	80	50	2
-----------	----	----	----	---

Esimese küsimuse eesmärk oli välja selgitada, kelle ülesanne on koguda Eesti Vabariigis makse. Vastusevariantideks oli Politsei- ja Piirivalveamet, Maksu- ja Tolliamet ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. Enamus (92,1%) vastanutest teadis, et Eesti maksutulused haldab Maksu- ja Tolliamet ja 7,9% vastanutest pakkus, et makse haldab Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. Mitte ükski vastanutest ei valinud vastusevarianti Politsei- ja Piirivalveamet. Teise küsimuse raames uuris töö autor, kas koolinoored teavad, mida rahastab riik maksudeks kogutud rahaga. Vastajatel oli võimalus lisaks pakutud vastusevariantidele lisada vastusevariant „Muu“. Üks vastaja kasutas seda võimalust ning lisas vastusevariandina, et maksab poliitikutele palka.

Joonis 2. Koolinoorte teadlikkus hüvedest, mida riik rahastab maksurahast (autori koostatud küsimustiku vastuste põhjal)

Jooniselt 2 nähtub, et suur osa vastanutest (92,8%) teadis, et riik panustab maksudest kogutud rahaga tervishoidu. Võrdne arv vastanuid (91,4%) vastas, et riik maksab pensioni ja lastetoetusi ning pakub tasuta haridust lasteaedades, üldharidus koolides ja ülikoolides. 69,1% vastasid, et riik panustab infrastruktuuri ehk maanteede ehitamisse. Kõige vähem pakuti vastusevarianti, et riik maksab õpetajatele, politseinikele, päästeametnikele ja teistele elukutsete esindajatele palka (65,1%). Üks küsitluses osalenu (0,7%) lisas töötasudega seotud variandi ehk riik maksab poliitikutele töötasu. (vt joonis 2)

Kolmas küsimus seisnes selles, kas koolinoor teab, mida tähendab mõiste „ümbrikupalk“. 73,7% vastanutest vastasid, et teavad, mida tähendab mõiste „ümbrikupalk“. 25,7% vastanutest tõdesid, et on kuulnud ümbrikupalgast, aga ei tea täpselt, mida see tähendab. Ainult üks vastaja oli seisukohal, et ta ei tea, mida tähendab mõiste „ümbrikupalk“. Selle

küsimuse tulemustest nähtub, et 26,4% koolinoortest ei oma põhjalikke teadmisi ümbrikupalga kohta, mis tähendab, et nad võivad suurema tõenäosusega töötada ümbrikupalga eest, sellist tõdemust kinnitab teooria osas kajastatu leheküljel 10.

Järgmise ehk neljanda küsimusena palus töö autor selgitada neil, kes vastasid eelmisele küsimusele „jah“, oma sõnadega, mida tähendab nende arvates mõiste „ümbrikupalk“. 116 vastanu selgituste põhjal tekkinud kategooriad on nähtavad tabelis 2. Töö autor jagas küsitluses osalenute vabas vormis kirjutatud vastused kategooriatesse lähtuvalt sellest, millega seostas vastaja mõistet „ümbrikupalk“. Osa isikute selgitus ümbrikupalga kohta on liigitunud mitme kategooria alla. (vt tabel 2)

Tabel 2. Koolinoorte teadlikkus ümbrikupalga mõistest, vastuste esinemissagedus (autori koostatud küsimustiku vastuste põhjal)

Kategooria	Esinemissagedus
Seostatakse maksude mitte maksmisega	63
Seostatakse hüvede kadumisega	5
Seostatakse töötasu maksmist sularahana	30
Seostatakse mitteametlikult töötamisega	29
Seostatakse tööandja ja töövõtja vahelise kokkuleppega	2
Seostatakse sõnaga „mustalt töötamine“ ja „mustalt saadud töötasu“	24
Seostatakse seaduse rikkumisega	12

Vastuste põhjal tekkis kuus erinevat kategooriat. Vastajate selgitusest nähtub (vt tabel 2), et kõige enam seostatakse ümbrikupalga mõistet maksude mitte maksmisega, 30 vastanut seostas ümbrikupalka sularahana makstud töötasuna ja 29 õpilast mitteametlikult töötamise ehk deklareerimata töö tegemisega. Teooria osas (vt käesolev töö lk 15) kirjeldatud Rumeenia uuringus nähtus vastupidiselt, et enamus noorte jaoks seostub deklareerimata töö mõiste töötasuga, mille pealt on maksud tasumata ning mida makstakse ümbrikus sularahana. Ainult viis vastajat seostasid ümbrikupalga saamist erinevate hüvede kadumisega. Suur osa seostas ümbrikupalka mõistetega „mustalt töötamine“ ja „mustalt saadud töötasu“. Selle küsimuse põhjal saab järeldada, et noored pigem ei seosta ümbrikupalga saamist hüvede kadumisega. Põhjus võib olla selles, et noortel on ravikindlustus koolis õppides. Teooria osas (vt käesolev töö lk 15) väljatoodu kinnitab sama järeldust, et noori motiveerib töötama ümbrikupalga eest asjaolu, et neid

ei puuduta hüvedest mitte ilmajäämine, sest neile on koolikohustuslasena tagatud tasuta arstiabi.

Järgmised kolm küsimust (küsimused 5-7) olid „Jah“ või „Ei“ küsimused. Viienda küsimusega soovis töö autor teada saada, kas koolis on räägitud erinevate ainetundide raames ümbrikupalgast. Alla poole ehk 40,8% vastanutest ei ole saanud ümbrikupalga kohta informatsiooni erinevates ainetundides, aga 59,2% vastasid, et neile on räägitud ümbrikupalgast koolitundides. Sellised tulemused võivad tulla vanuserühma erinevusest, sest gümnaasiumiastmes räägitakse rohkem töötamisega seotud teemadest, sh ümbrikupalgast. Teooria osas (vt käesolev töö lk 8) kirjutatu kinnitab, et koolikeskkond on üks võimalusi, kus on võimalik suurendada noorte maksuteadlikkust läbi hariduse ehk kool peaks olema koht, kus õpilane saab põhjalikumad teadmised ümbrikupalgast, selleks, et vältida tööle asudes valede valikute tegemist.

Kuuenda küsimuse eesmärk oli välja selgitada, kas koolinoored teavad kedagi, kes on ümbrikupalga saanud. 54,6% vastanutest teadis kedagi, kes on ümbrikupalga eest töötanud ja 45,4% vastanutest ei teadnud kedagi, kes on ümbrikupalga eest töötanud. Antud küsimus käsitleb teooria osas (vt käesolev töö lk 8) väljatoodut, et inimest mõjutab sotsiaalne keskkond. Kui isik tunneb kedagi, kes töötab ümbrikupalga eest, siis võib see osutada negatiivset mõju tema maksukäitumisele, sest töö autori arvates inimesed kujundavad tihti oma käitumist teiste eeskujul.

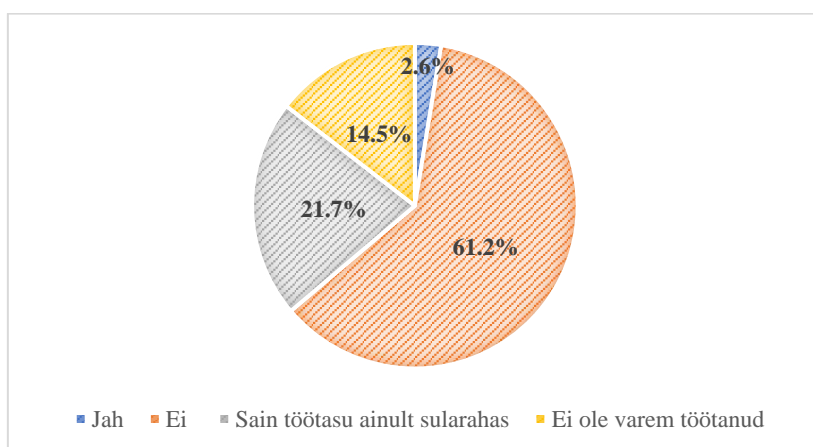
Seitsmenda küsimuse eesmärk oli kaardistada, kui suur osakaal vastanutest on ise tööl käinud, mille eest on saanud töötasu. 84,9% vastanutest vastas „Jah“ ehk nad on käinud tööl. Ainult 15,1% vastanutest ei ole varem tööl käinud. Järgmise ehk kaheksanda küsimusega uuris töö autor, kuidas toimus töö eest tasustamine. Vastusevariantideks oli „Pangakontole ülekandega“, „Sularahas“ ja neile, kes pole varem töötanud, oli mõeldud vastusevariant „Ei ole varem töötanud“. Küsimustiku analüüsi tulemusena selgus, et 14,5% vastajatest ei ole varem töötanud ehk nad ei saanud vastata sellele küsimusele. Need, kes on töötamise eest töötasu saanud, on pangakontole tasunud ülekandega (56,6%) ja 28,9% vastanutest on töötasu saanud sularahas.

Üheksas küsimus oli suunatud neile, kes said töötasu sularahas. Küsimus oli järgmine: „Kui said töötasu sularahas, kas võis olla tegemist ümbrikupalgaga?“. Töö autor küsis antud küsimuse selle tõttu, et tänapäeval levib teadmine, et ümbrikupalk tähendab

tavaliselt sularahana saadud töötasu. Lisaks võib esineda asjaolu, et töötajale teadmata on sularahana saadud töötasu deklareerimata. Selgus, et osakaal õpilastest, kes said töötasu sularahas, nendivad, et võisid saada antud töötasu ümbrikupalgana (33,6%). 50% vastanutest on kindlad, et sularaha saadud töötasu oli deklareeritud, maksud tasutud ehk tegemist ei olnud ümbrikupalgaga. Sarnaselt eelmisele küsimusele, oli ka selle küsimuse puhul loodud võimalus vastata neil, kes pole varem töötanud (16,4%) vastusevariant „Ei ole varem töötanud“.

Kümnes küsimus oli suunatud neile vastajatele, kes said töötasu pangakontole ülekandega. Küsimus oli järgmine: „Kui said töötasu pangakontole ülekandega, kas osa palgast said sularahas ümbrikupalgana?“. Jooniselt 3 nähtub, et 21,7% vastanutest sai töötasu ainult sularahas ehk nad ei saanud üldse töötasu ülekandega pangakontole. Nendest, kes said töötasu pangakontole, tõdes ainult 1,6% ehk 4 inimest, et said osa töötasust sularahana, mille puhul oli tegemist ümbrikupalgaga. 61,2% vastanutest vastasid, et ei saanud lisaks pangaülekandele töötasu sularahana. (vt joonis 3)

Joonis 3. Osakaal vastajatest, kes said osa töötasust ümbrikupalgana, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste põhjal)

Üheteistkümmes küsimus oli esitatud elulise juhtumina, selleks, et uurida koolinoorte hoiakuid ümbrikupalga suhtes. Kaasus seisnes selles, et isik asub suvevaheajal tööle kohvikus teenindajana või ehitusfirmas ehitajana. Tööandja pakub töötajale, et töötasu hakkab saama kahes osas: ühe osa pangakontole ülekandega ning teine osa sularahas. Tööandja põhjendab sellist töötasu maksmist sellega, et nii jääb töötajale rohkem raha kätte. Küsimus oli järgnev: „Kas oleksid nõus sellise töötasu maksmisega?“. Tööandja motivatsioon on sellise pakkumise puhul see, et kajastab töötaja kohta vähem ametlikku palka riigile, mille tulemusena saab hoiduda kõrvale maksude tasumisest. 73,7%

vastanutest oli seisukohal, et ei võtaks sellist pakkumist vastu, aga 26,3% vastanutest oleks sellise pakkumisega nõus, sest sellisel juhul jääb neile rohkem palgatulust kätte. Selle küsimuse põhjal saab järeldada, et osa noori võib valida ümbrikupalga tööandja poolse mõjutuse tõttu, mis viib isiku mitte maksukuuleka käitumiseni. Teooria osas (vt käesolev töö lk 13) leidis ka kinnitust, et tööandja võib esitada ultimaatumi, mille tõttu töötaja nõustub saama osa või täies ulatuses töötasu ümbrikupalgana, sest vastasel juhul talle ei pakuta tööd.

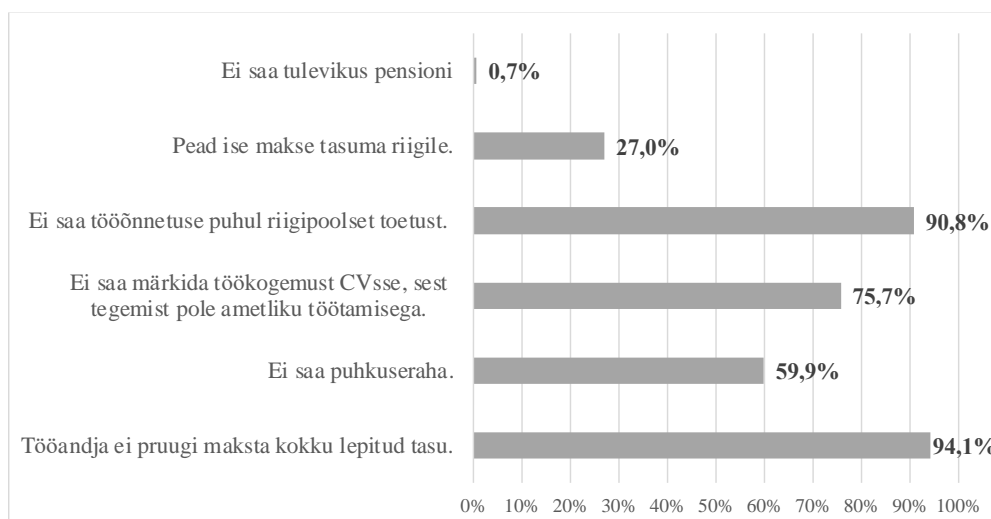
Küsimused 12-13 puudutasid noorte teadlikkust töölepingu olulisusest ja hoiakuid töötamisega seotud dokumentide suhtes. Kaheteistkümnnes küsimus oli selle kohta, kas töötamiseks on kohustuslik sõlmida tööleping. Suur osakaal (86,2%) küsitluses osalenutest teadis, et töötamiseks on kohustuslik sõlmida tööleping, aga 13,8% vastanute arvates ei ole töölepingu sõlmimine kohustuslik. Kolmeteistkümnenda küsimuse eesmärk oli kaardistada, kui palju vastanutest tunneks huvi selle vastu, kas töötamisega seotud dokumendid (nt tööleping) on korras. Sellele küsimusele vastas märkimisväärne osa (97,4%) õpilastest, et neid huvitab, kas nende töötamisega seotud dokumendid on korras, aga 2,6% vastanute arvates ei pea nad oluliseks töötamisega seotud dokumentide korrasolekut.

Järgmine ehk neljateistkümnnes küsimus uuris noorte teadlikkust selle suhtes, kas nad teavad kust saab kontrollida, kas tööandja on teda registreerinud tööle. Üle poole (63,2%) õpilastest ei tea, kust on võimalik kontrollida, kas tööandja on neid tööle registreerinud, aga vastupidiselt neile 36,8% vastajatest on kursis sellega, kust nad saavad kontrollida, kas tööandja on neid tööle registreerinud. Selle küsimuse põhjal saab järeldada, et noored pigem ei tea, kust saab kontrollida, kas tööandja on neid tööle registreerinud.

Viieteistkümnenda küsimuse eesmärk oli kontrollida vastajate teadmisi töötasuga seotud maksude suhtes. Küsimus oli sellest tulenevalt: „Millised maksud tasub tööandja töötasu pealt riigile?“. Vastajal oli võimalik valida mitme vastusevariandi vahel, näiteks „Sotsiaalmaks“, „Tulumaks“, „Käibemaks“, „Töötuskindlustusmaks“ ja „Kohustuslik kogumispensionimakse, kui töötaja on liitunud kohustusliku kogumispensioniga“. Vastusevariantides oli protsentuaalselt välja toodud maksude määrad. Ainult vastusevariant „Käibemaks“ oli loetelust vales, sest käibemaks on tarbimismaks, mitte tööjõumaks. Vastajal oli võimalik valida mitme vastusevariandi vahel. Selgus, et umbes 1/4 vastanutest pidas käibemaksu tööjõumaksuks, mida tööandja peab töötaja

brutopalgast riigile tasuma. Võrdne arv inimesi (75,7%) vastas, et sotsiaalmaks ja töötuskindlustusmaksed on maksud, mida tööandja peab tasuma riigile töötaja töötasu pealt. Vähem pakuti tööjõumaksudeks vastusevariante tulumaks (48,7%) ja kohustusliku kogumispensionimakse (42,8%).

Kuueteistkümnenda küsimuse eesmärk oli kaardistada õpilaste teadlikkus selle osas, millised tagajärjed võivad kaasneda töötajale mitteametlikult ehk mustalt töötamisega. Vastajal oli võimalik valida mitme vastusevariandi vahel. Vastusevariante oli kokku viis ja nendeks olid, et „Tööandja ei pruugi maksta kokku lepitud tasu“, „Ei saa puhkuseraha“, „Ei saa märkida töökogemust CVsse, sest tegemist pole ametliku töötamisega“, „Ei saa tööõnnetuse puhul riigipoolset toetust“ ja „Pead ise makse tasuma riigile“. Lisaks oli üks vastusevariantidest „Muu“ ehk vastaja sai lisada veel enda mõtteid. Üks vastanutest lisas, et mustalt töötamisega ei saa tulevikus pensioni ja teine vastanu avaldas arvamust selle osas, et ta ei pea oluliseks riske, mis kaasnevad ümbrikupalga vastuvõtmisega.

Joonis 4. Vastajate teadlikkus hüvede kadumisest (autori koostatud küsimustiku vastuste põhjal)

Jooniselt 4 nähtub, et 94,1% vastajatest on pidanud kõige suuremaks riskiks mustalt töötamisega, et tööandja ei pruugi maksta kokku lepitud tasu. 90,8% vastajatest on pidanud mustalt töötamise riskiks asjaolu, et tööõnnetuse puhul puudub õigus tasuta meditsiinilisele abile. 75,7% on märkinud, et mitteametlikult töötades ei saa märkida töökogemust CVsse ehk elulookirjeldusse, sest antud töökogemus ei kajastu üheski ametlikus registris. 59,9% vastajatest on märkinud, et mitteametlikult töötades ei saa puhkuseraha ehk sellisel juhul sõltub puhkuseraha saamine tööandja armust. Väike

osakaal (27%) noortest peab tõenäoliseks, et ümbrikupalga saades peab riigile makse ikka tasuma. Üks vastaja (0,7%) on pakkunud vastusevariandina, et ei saa tulevikus pensioni. (vt joonis 4) Töö autor nõustub, et mitteametlikult töötades on tulevikus riiklik pension märkimisväärselt väiksem, kui töötades mitteametlikult, mille puhul ei kajastu töökogemus riiklikes ametiasutustes.

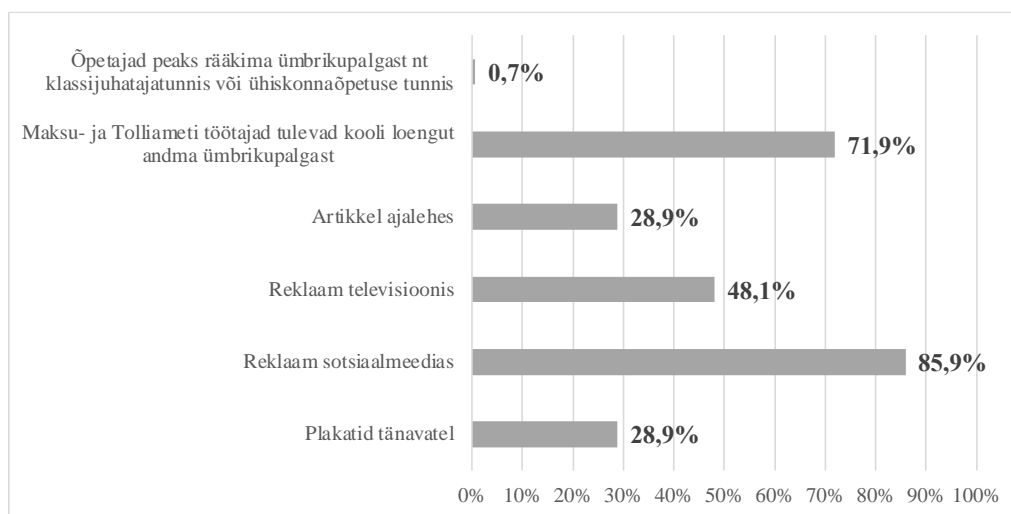
Järgnevad kolm küsimust (küsimused 17-19) puudutasid ümbrikupalga vastaseid kampaaniaid. Eesmärk oli teada saada, kui palju noortest on näinud ümbrikupalga vastast kampaaniat ja kus peaks nende arvates olema kampaania, et see jõuaks võimalikult paljude noorteni. Seitsmeteistkümnes küsimus oli järgmine: „Kas oled varem näinud ümbrikupalga vastast kampaaniat/reklaami televisioonis/uudist sotsiaalmeedias (nt *Facebookis, Instagramis*)?“. 80,9% vastanutest vastas, et nad ei ole näinud varem ümbrikupalga vastast kampaaniat, reklaami televisioonis või uudist sotsiaalmeedias. Ainult 19,1% vastanutest ehk 29 isikut 152st on näinud ümbrikupalga vastast kampaaniat varasemalt. Selle küsimuse tulemuste põhjal saab järeldada, et just nende sihtrühmale suunatud kampaania või reklaam jääb noortele tihti märkamata.

Järgmine ehk kaheksateistkümnes küsimus oli neile suunatud, kes on varasemalt näinud kampaaniat. Küsimus oli neile järgmine: „Kui vastasid jah, siis mis jäi Sulle meelde sellest kampaaniast/reklaamist/uudisest?“. Sellele küsimusele vastamine oli vabatahtlik. Autor selekteeris seitsme vastaja vastuste seast välja järgmised asjakohased vastused: esimese vastaja seisukoht: „*Ümbrikupalk jätab töötaja ilma paljudest hüvedest.*“, teise vastaja seisukoht: „*Ei jäänud eriti midagi meelde.*“, kolmanda vastaja seisukoht „*See võib tuua kaasa kriminaalse jama.*“, neljanda vastaja seisukoht: „*Et ümbrikupalgaga ei tasu alati usaldada tööandjat.*“ Nelja erineva isiku vastuste põhjal selgub, et kampaaniatest on jäänud meelde, et ümbrikupalga vastuvõtmisele järgneb tagajärg (vastaja nr 3), kahjustab töötaja huve (vastaja nr 1) ning tööandja ei ole kohustatud tagama erinevaid töösuhetest tulenevaid hüvesid (vastaja nr 4). Üks vastaja tõdes, et talle ei jäänud midagi meelde kampaaniast.

Need vastajad, kes polnud varasemalt ümbrikupalga vastast kampaaniat näinud, pidid vastama, millises keskkonnas peaks tema arvates ümbrikupalga vastane reklaam olema, et see jõuaks noorteni. Töö autor oli pakkunud viis vastusevarianti, sh vastusevariant „Muu“. Vastusevariantideks oli „Plakatid tänavatel“, „Reklaam sotsiaalmeedias“, „Reklaam televisioonis“, „Artikkel ajalehes“, „Maksu- ja Tolliameti töötajad tulevad

kooli loengut andma ümbrikupalga teemal“. Lisaks pakkus üks vastajatest variandina, et õpetajad peaks rääkima ümbrikupalgast klassijuhatajatunni või ühiskonnaõpetuse tunni raames.

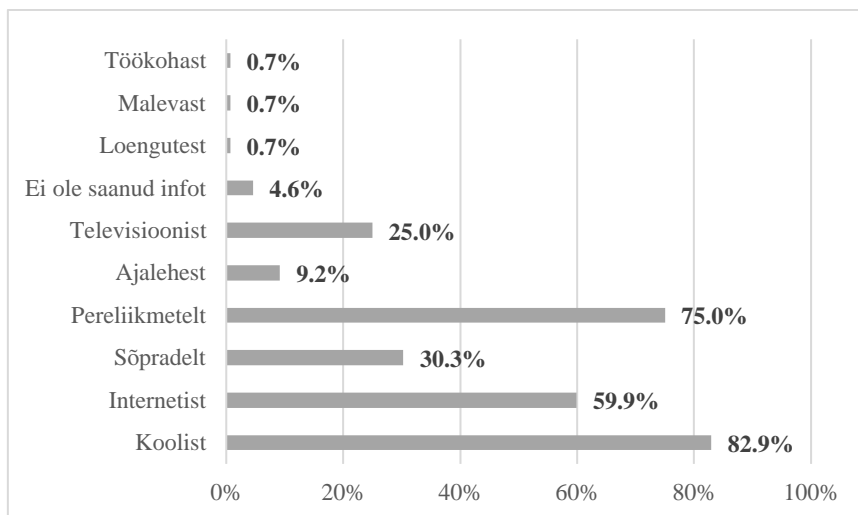
Kõige enam koolinoortest (85,9%) on arvamusel (vt joonis 5), et nende eakaaslasteni jõuaks reklaam või kampaania sotsiaalmeedia vahendusel. Teine kõige populaarsem vastusevariant oli vastajate seas (71,9%), et Maksu- ja Tolliameti töötajad tulevad kooli loenguid andma ümbrikupalgast. Veel märkis 48,1% vastanutest, et noorteni jõuaks reklaam televisioonis ja vähem populaarsed olid vastusevariandid artikkel ajalehes (28,9%), plakatid tänavatel (28,9%). Küsimuses nr 17 nähtus, et suur osakaal koolinoortest ei ole ühtegi ümbrikupalga vastast kampaaniat näinud. Selle tõttu on vaja pöörata rohkem tähelepanu sellele, et sotsiaalmeedias läbiviidud kampaania või reklaam jõuaks võimalikult paljude noorteni, sest Suparta jt uuringus (vt käesolev töö lk 11) jõuti järeldusele, et enamus noori veedab palju aega sotsiaalmeedias, mille tõttu peavad maksuhalduri poolsed teavituskampaaniad toimuma just selle kanali vahendusel.

Joonis 5. Vastajate arvamus kampaaniate osas (autori koostatud küsimustiku vastuste põhjal)

Viimase küsimusena uuris autor, kust on õpilased seni saanud informatsiooni selle kohta, mis õigused ja kohustused on neil tööle asudes. Töö autor pakkus ise seitse vastusevarianti, sh vastusevariant „Muu“. Kolm vastajat lisasid omapoolsed variandid. Jooniselt 6 nähtub, et kõige enam (82,9%) on noored saanud informatsiooni selle osas, millised õigused ja kohustused on neil tööle asudes koolist. Selle järel on suur osakaal noori saanud informatsiooni pereliikmetelt (75%). Pool vastanutest (59,9%) on

informatsiooni leidnud internetist ja 30,3% vastanutest sõpradelt. Vähem on informatsiooni saadud televisioonist (25%) ja ajalehest (9,2%). Autori arvates võis sellise tulemuse tingida asjaolu, et noorte seas ei ole enda kogemuste põhjalt populaarne ajalehtede lugemine. Kolm vastanut on lisanud, et nad on saanud informatsiooni töökohast, malevast ja loengutest. Selle küsimuse tulemused ühtivad teoorias käsitletuga (vt käesolev töö lk 8), et noored saavad esmased teadmised üldjuhul kodukeskkonnast ja koolikeskkonnast. (vt joonis 6)

Joonis 6. Viisid, kuidas koolinoored on saanud informatsiooni õigustest ja kohustustest, mis on neil tööle asudes (autori koostatud küsimustiku vastuste põhjal)

Ankeetküsitluse tulemusena saab väita, et Lääne-Virumaa koolinoored on maksuteadlikud, aga nende hoiakud ümbrikupalga suhtes ei ole nii heal tasemel ning neid on vaja rohkem harida, et nad ei teeks valesid otsuseid tööandja mõjutusel ning oleksid maksukuulekad. Lisaks tulenes ankeetküsitluse tulemuste põhjal teemasid, mille osas on vaja koolinoori rohkem harida.

2.3. Riiklikud õppekavad ning Maksu- ja Tolliameti teavitustöö

Antud alapeatükis analüüsib töö autor aspekte, mis kujundavad Eesti koolinoorte maksuteadlikkust töötamisega seotud teemade osas. Teooria osas selgus, et noorte maksuteadlikkuse kujunemisel on kõige suurem osalus haridusel (vt käesolev töö lk 11) ja maksuameti poolset teavitustööd (vt käesolev töö lk 12). Sellest tulenevalt analüüsib töö autor riiklikku õppekava ning Maksu- ja Tolliameti teavitustööd maksuteadlikkuse kujundajana. Kuna uuring hõlmab endas nii põhikooli kui ka gümnaasiumi astme õpilasi,

siis töö autor analüüsib dokumendianalüüsi raames nii põhikooli riiklikku õppekava kui ka gümnaasiumi riiklikku õppekava. Maksuhalduri poolse teavitustöö kaardistamiseks analüüsis töö autor Maksu- ja Tolliameti emta.ee koduleheküljel nähtuvat informatsiooni.

2.3.1. Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava maksuteadlikkuse kujundajana

Enne dokumendianalüüsi sõnastas autor uurimisküsimuse: kuidas on riiklikes õppekavades väljendatud teadlikkuse suurendamine maksudest ja töötamisega seotud teemadel, sh ümbrikupalgast? Selleks, et leida uurimisküsimusele vastus, loodi mõlema õppekava puhul kolm kategooriat (vt lisa 6). Üks kategooriatest oli „Õppeaine kirjeldus“ teine kategooria „Maksuteadlikkus“ ja kolmas kategooria „Teadlikkus töötamisega seotud teemadest“. Lähtuvalt õppekava teksti sisulisest poolest, tekkisid kategooriate alla erinevad koodid. (vt lisa 6)

Põhikooli riiklikku õppekava üks kategooriatest oli „Õppeaine kirjeldus“ ning selle kategooria põhjal loodi õppekava lisa 5 „Sotsiaalne“ alla 4 koodi ja õppekava lisa 12 „Ettevõtlusõpetus“ põhjal kolm koodi. Põhikooli riiklikus õppekavas kohustuslike ainete seas on sotsiaalne valdkonda kuuluv ühiskonnaõpetus (kategooria 1, kood 3), mille õpetamist alustatakse 6. klassist (kategooria 1, kood 1). Varasemates klassides on ühiskonnaõpetuse alased teemad lõimitud inimeseõpetuse tundidesse (kategooria 1, kood 2). Teises kooliastmes on ühiskonnaõpetuse tunde kaks tundi nädalas ning kolmandas kooliastmes üks tund nädalas ehk ainemaht varieerub tulenevalt kooliastmest (kategooria 1, kood 4). Õpilastel on võimalik põhikooli astmes osaleda ettevõtlusõpetuse valikõppeaines, mis ei ole kohustuslik õppeaine (kategooria 1, kood 1). Igal põhikooli õpilasel ei pruugi olla võimalus osaleda ettevõtlusõpetuse aines, kui koolil puudub võimalus antud õppeainet läbi viia või õpilane eelistab mõnda teist valikainet. Ettevõtlusõppe ainemaht on 35 tundi (kategooria 1, kood 2) ja üldjuhul osalevad selles aines 8.-9. klassi õpilased (kategooria 1, kood 3). (vt lisa 6) (Põhikooli riiklik õppekava, 2011)

Nagu põhikooli riiklikus õppekavas, on ka gümnaasiumi riiklikus õppekavas sätestatud kohustuslikud õppeained ja valikkursused, mille põhjal loodi õppekava lisa 5 „Sotsiaalne“ põhjal kaks koodi ning õppekava lisa 10 „Majandus- ja ettevõtlusõpetus“ põhjal samuti 2 koodi. Õpilasel on kohustuslik (kategooria 1, kood 1) riikliku õppekava alusel läbida gümnaasiumiastmes ühiskonnaõpetuse kaks kursust ehk 70 õppetunni ulatuses ainetunde (kategooria 1, kood 2). Valikõppeainena on gümnaasiumi õpilasel

võimalik läbida õppeaine majandus- ja ettevõtlusõpe (kategooria 1, kood 1). Antud õppeainet on võimalik saada sarnaselt ühiskonnaõpetusele kokku kaks kursust ehk 70 tunni ulatuses loenguid majandusest ja ettevõtlusest (kategooria 1, kood 2). (vt lisa 6) (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011)

Põhikooli riikliku õppekava lisa 6 põhjal tekkis kategooria „Maksuteadlikkus“ põhjal kuus erinevat koodi ja kategooria „Teadlikkus tööga seotud teemadest“ põhjal neli koodi. Õppekavas on kirjeldatud, et teise kooliastme ehk 6. klassi lõpetaja omandab esimesed teadmised teemabloki „Töö ja tarbimine“ raames. 6. klassi lõpetaja peab omama teadmisi töökultuurist ja tööeetikast (kategooria 3, kood 3), aga antud kooliastmes ei käsitleta veel maksudega või tööõigusega seotud teemasid. Kolmanda kooliastme ehk 9. klassi lõpetaja peab juba teadma maksustamise eesmärgi (kategooria 2, kood 1) ning üksikisiku õigusi ja kohustusi seoses maksudega (kategooria 2, kood 3). Lisaks eeltoodule õpitakse majanduse teemablokis erinevaid teemasid, nagu riigieelarve kujunemine ja riigitulude ümberjaotamine (kategooria 2, kood 6), riiklikud ja kohalikud maksud (kategooria 2, kood 2) ning millised on maksutuludest saadavad ühishüved üksikisikute jaoks (kategooria 2, kood 5). Õppesisus on kirjeldatud, et õppetundides käsitletakse teemasid, milline on aus maksumaksmine (kategooria 2, kood 4), mis on tööõigus (kategooria 3, kood 1) ja mis on tööturg (kategooria 3, kood 2). Lisaks maksualastele baasteadmistele omandab õpilane ettekujutuse, millised on tööandja või töövõtja rollid töösuhtes (kategooria 3, kood 3). (vt lisa 6) (Põhikooli riiklik õppekava, 2011)

Põhikooli riikliku õppekava lisa 12 põhjal tekkis kategooria „Maksuteadlikkus“ alla neli koodi ja kategooria „Teadlikkus töötamisega seotud teemadest“ alla kolm koodi. Teemablokis „Tööjõud“ käsitletakse palkade teemat, mis võib aidata kaasa maksuteadlikkuse suurendamisele ja sellele, et noor teab, mis maksud arvestatakse töötasult (kategooria 2, kood 2) ning mis on tööandja kulu töötajale töötasu makstes (kategooria 2, kood 3). Lisaks käsitletakse selles teemablokis töösuhteid reguleerivaid õigusakte, milles õpilasel on võimalus teada saada, millised õigused ja kohustused on tal tööle asudes (kategooria 3, koodid 1 ja 2). Kaudselt puudutatakse maksualaseid teemasid ka ettevõtte raamatupidamise teemas, sest õppesisus on välja toodud märksõnadena mõisted „üksikisiku ja ettevõtte tulumaks“, „sotsiaalmaks“ ja „töötuskindlustusmaks“ (kategooria 2, kood 4). Selle õppeaine laiem eesmärk on õpilase jaoks see, et ta mõistab, milline on töötaja roll ja vastutus ettevõttes töötades (kategooria 3, kood 3). (vt lisa 6) (Põhikooli riiklik õppekava, 2011)

Gümnaasiumi riiklikku õppekava lisa 5 analüüsi põhjal tekkis kategooria „Maksuteadlikkus“ alla seitse koodi ja kategooria „Teadlikkus tööga seotud teemadest“ alla kolm koodi. Gümnaasiumis õpetava ühiskonnaõpetuse üks eesmärkidest on, et õpilane mõistab maksupoliitikat (kategooria 2, kood 2) ja riiklikult reguleeritud maksusüsteemide vajalikkust riigi toimimisel (kategooria 2, kood 1). Veel valmistavad gümnaasiumi õpingud ette õpilasi selle suhtes, kuidas käituda tööturul, millised on tööturumeetmed ja töösuhteid reguleerivad õigusaktid (kategooria 3, koodid 1 ja 2). Ühiskonnaõpetuse kursuse „Majandus ja maailmapoliitika“ õpitulemustest on sätestatud, et selle kursuse lõpuks peaks õpilane teadma maksudest üldiselt ehk millised on otsesed ja kaudsed maksud (kategooria 2, kood 4). Sarnaselt põhikooli õppekavale, siis on jälle välja toodud, et õpilane peab oskama arvutama bruto- ja netopalka (kategooria 2, kood 2), sh teadma erinevaid tööjõumakse. Gümnaasiumiastmes omandatakse teadmised varimajandusest (kategooria 2, kood 6) ja ümbrikupalgast (kategooria 2, kood 7), mis on üks varimajanduse osa. (vt lisa 6) (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011)

Gümnaasiumi riiklikku õppekava lisa 10 analüüsi põhjal tekkis kategooria „Maksuteadlikkus“ alla kaheksa erinevat koodi ja kategooria „Teadlikkus tööga seotud teemadest“ alla viis koodi. Valikõppeaine „Majandus- ja ettevõtlusõpe“ sisuanalüüsist nähtus, et teemablokis „Tööjõud“ käsitletakse palkade teemat, mis võib aidata kaasa maksuteadlikkuse suurendamisele ja sellele, et noor teab, milline on töandja kulu töötasusid makstes ja millised maksud arvestatakse töötasult ning mis kasu saab riik tööjõumaksudest (kategooria 2, koodid 1 ja 5). Lisaks käsitletakse selles teemablokis töösuhteid reguleerivaid õigusakte (kategooria 3, kood 2), milles on õpilasel võimalus teada saada, millised õigused ja kohustused on tal tööle asudes (kategooria 3, kood 1). Teemabloki „Inimene kui omanik, tootja, töötaja ja tarbija“ raames õpib õppur looma elulookirjeldust ehk CVd (kategooria 3, kood 3) ja valmistuma töövestluseks (kategooria 3, kood 4). Kaudselt puudutatakse maksualaseid teemasid ettevõtte raamatupidamise teemas, sest õppesisus on välja toodud märksõnadena mõisted „üksikisiku ja ettevõtte tulumaks, „sotsiaalmaks“ ja „töötuskindlustusmaks“ (kategooria 2, kood 4). Lisaks eeltoodule on antud valikõppeaine ülesanne tutvuda Eesti riigieelarve kujunemise, maksusüsteemi ja maksupoliitikaga (kategooria 2, koodid 6-8). (vt lisa 6) (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011)

2.3.2. Maksu- ja Tolliameti teavitustöö maksuteadlikkuse kujundajana

Maksu- ja Tolliameti koduleheküljelt emta.ee teemablokist „Kampaaniad“ nähtub kolm teavituskampaaniat: „Makse makstes hoiame Eestit koos!“, „Elu hoidja – aitäh, et maksad makse!“ ja maksu- ja tollitarkuse projekt. Lähtudes kampaaniate pealkirjadest tekkis kolm erinevat kategooriat (vt lisa 7). Kõik eelnimetatud kampaaniad on kättesaadavad eesti kui ka vene keeles (kategooria 1, kood 6; kategooria 2, kood 8; kategooria 3, kood 8).

Kategooria „Makse makstes hoiame Eestit koos!“ alla tekkis kuus erinevat koodi. Selle kampaania eesmärk oli tõsta Eesti inimeste maksuteadlikkust ja teadvustada neile maksude tasumisest tulenevaid hüvesid (kategooria 1, kood 1). Kampaania raames loodi veebilehekülg aadressiga hoiaaestitkoos.ee, kus iga maksumaksja sai heita pilgu sellele, kui suures maksumajas makse kogutakse ning sai iga maksu lõikes vaadata, mis siis saaks, kui riigituludesse jääks konkreetne maks laekumata (kategooria 1, kood 2). Veebileheküljelt hoiaaestitkoos.ee oli interaktiivsed lingid, kust oli võimalik saada lisa informatsiooni Eestis kehtivate maksude (kategooria 1, kood 4), ümbrikupalga kahjulikkuse (kategooria 1, kood 3) ja ettevõtluse (kategooria 1, kood 5) kohta. (Maksu- ja Tolliamet, 2022)

Maksu- ja Tolliameti teine koduleheküljelt nähtuv teavituskampaania on pealkirjaga „Elu päästja – aitäh, et maksad makse!“ ning selle kampaania veebilehekülg on palk.emta.ee. Teise kategooria põhjal tekkis kaheksa koodi. Kampaania eesmärk on tänada inimesi, kes on ausad maksumaksjad (kategooria 2, kood 2). Kampaania raames tõsteti inimeste teadlikkust selle osas, mida kaotab iga maksumaksja pereliige, kui ei tasuta makse, näiteks jääb ilma kellegi ema pensionirahast, poeg koolirahast, abikaasa ravirahast, onu maamaja tulekahju kustutamise rahast, onupoeg kaitseväes teenimise rahast ja onutütar ülikoolis õppimise rahast. Lisaks tuletati meelde, et kui makse ei makstaks, siis ei oleks haiglaid ja koole, mille tõttu kannataks iga Eesti inimene (kategooria 2, kood 3). Kampaania veebileheküljel on toodud konkreetselt välja, mis hüved kaasnevad maksude tasumisega (kategooria 2, kood 1). Positiivne on see, et antud kampaania raames tõsteti inimeste teadlikkust selle osas, kust saab töövõtja kontrollida, kas ta on tööle registreeritud (kategooria 2, kood 6) ning toodi välja, kust on mõistlik kontrollida tööandja tausta enne tööle asumist (kategooria 2, kood 5). Veel oli võimalik tutvuda üldise statistikaga (kategooria 2, kood 4), mis oli kogutud Eesti Konjunktuuriinstituudi

poolt just ümbrikupalgaga seonduva osas. Kasulik viide oli Riigiraha.ee leheküljele, kust maksumaksja saab ülevaate, kuidas ja mille peale maksumaksjate raha kulutatakse (kategooria 2, kood 7). (Maksu- ja Tolliamet, 2022).

2021. aastal loodi maksu- ja tollitarkuse projekt, mille eesmärk on tõsta koolinoorte maksuteadlikkust Eesti maksusüsteemist ja tollist. Kategooria „Maksu- ja tollitarkus“ põhjal loodi kaheksa koodi. Maksutarkuse projekt hõlmab endas ka maksuteadlikkuse suurendamist ümbrikupalga suhtes (kategooria 3, kood 2). Maksu- ja Tolliameti koduleheküljel on rubriigi „E-teenused ja maksutarkus“ all maksu- ja tollitarkuse lehekülg, kust on võimalik omakorda suunduda lugema materjale selle kohta, miks tasub makse maksta ja miks keelduda ümbrikupalgast (kategooria 3, kood 6). Lisaks eeltoodule on maksu- ja tollitarkuse projekti raames Lisaks on erinevate õppeainete õpetajatele loodud õppematerjalid nii maksude (kategooria 3, kood 3), ettevõtlus (kategooria 3, kood 4) kui ka töötamise (kategooria 3, kood 5) kohta. YouTube’is kättesaadavad erinevad õppevideo (kategooria 3, kood 6) maksude ja töötamise teemadel, mis annavad hea ülevaate koolinoortele, kes alles asuvad tööle või soovivad saada rohkem teada maksude maksmise olulisusest (kategooria 3, kood 1). (Maksu- ja Tolliamet, 2022)

2.4. Uuringutulemuste järelused ja ettepanekud

Kokkuvõtvalt selgus ankeetküsitluse tulemusena, et Lääne-Virumaa koolinoorte üldised teadmised ümbrikupalgast ja selle vastu võtmisega kaasnevatest riskidest on heal tasemel ehk nad on maksuteadlikud nende teemal, aga nende hoiak ümbrikupalga suhtes ei ole nii heal tasemel. Küsimustiku vastuste analüüsi põhjal selgus ka teemasid, mille osas peaks noorte teadlikkust suurendama.

Vastates esimesele uurimisküsimustele, selgus ankeetküsitluse põhjal, et koolinoored on teadlikud hüvede suhtes, mis kaovad ümbrikupalga vastuvõtmisega. Selline tulemus võis esineda asjaolu tõttu, et küsimustikus olid väljatoodud erinevad vastusevariandid ning vastaja ei pidanud ise neid välja mõtlema. Vähem tõenäoliseks peeti varianti, et ümbrikupalga eest töötades peab töövõtja ise tasuma riigile maksud (vt käesolev töö lk 27-28). Selline tulemus on kooskõlas käesoleva töö lk 14 välja tooduga, sest Maksu- ja Tolliameti viimaste aastate suund on olnud võtta ümbrikupalga teadlikul vastu võtmisel vastutusele lisaks tööandjale ka töövõtja ning sellest tulenevalt peavad noored sellist varianti vähem tõenäoliseks, sest antud meetodit ei ole rakendatud pikaaegselt.

Teine uurimisküsimus puudutas Maksu- ja Tolliameti poolt läbiviidavaid ümbrikupalga vastaseid kampaaniaid. Selgus, et väga suur osakaal Lääne-Virumaa õpilastest ei ole varem kokku puutunud ümbrikupalga vastaste kampaaniatega (vt käesolev töö lk 29). Märkimisväärne osakaal vastanutest nentis, et kampaaniad peaks olema sotsiaalmeedias, et need jõuaks noorteni. Koolinoorte seisukoht on kooskõlas käesoleva töö lk 11 kirjeldatuga, et maksualased teadmised jõuavad noorteni kõige enam läbi sotsiaalmeedia. Sarnaselt selgus Maksu- ja Tolliameti teavituskampaaniate sisuanalüüsisist, et viimastel aastatel ongi kampaaniad aset leidnud just sotsiaalmeedia vahendusel. Selline tulemus on kooskõlas käesoleva töö lk 11 välja tooduga, et üha rohkem peab kampaaniad olema just selles keskkonnas, et need kampaaniad jõuaks sihtrühmani kuna inimesed, eriti noored veedavad palju oma ajast internetis. Samas on selline tulemus vastuolus ankeetküsitluse tulemustega, sest enamuse Lääne-Virumaa koolinoori ei ole näinud ühtegi ümbrikupalga vastast kampaaniat, vaatamata sellele, et kampaaniad on ka sotsiaalmeedias. Maksuhaldur peab leidma viise, et kampaaniad jõuaks sotsiaalmeedia vahendusel noorema vanusegrupini, keda on vaja harida ümbrikupalga teemal

Kolmas uurimisküsimus oli seotud sellega, kui palju noortest oleks nõus töötama ümbrikupalga eest. Selgus, et ligi veerand vastanutest oleks nõus vastu võtma ümbrikupalka, sest sel viisil jääb neile rohkem raha kätte. Antud seisukoht on kooskõlas käesoleva töö teooria osas lk 16 kirjeldatuga, et noori motiveerib ümbrikupalga eest töötama finantsiline kasu. Lisaks selgus ankeetküsitluse tulemusena, et on noori, kes ei hooli sellest, kas töötamisega seotud dokumendid, on korras. Selle tulemusena saab järeldada, et nemad on altimad töötama ümbrikupalga eest, sest käesoleva töö lk 9 selgus, et isikute maksukuulekust mõjutab nende suhtumine maksudega seotud teemadesse.

Neljanda uurimisküsimuse eesmärk oli välja selgitada koolinoorte teadlikkus õigustest ja kohustustest, mis on neil tööle asudes. Tulemustest nähtus, et suur osa koolinoortest ei teadnud, kust saab kontrollida, kas tööandja on teda tööle registreerinud (vt käesolev töö lk 26) või, kas töölepingu sõlmimine on töötamiseks kohustuslik (vt käesolev töö lk 26) ehk noored ei ole väga teadlikud, mis õigused ja kohustused on neil tööle asudes. Selline tulemus on kooskõlas teooria osas lk 16 kirjeldatuga, et tihti tuvastab Tööinspeksioon rikkumisi alaealistega sõlmitud töösuhete puhul, põhjusel, et noortel on puudulikud teadmised antud teemadel.

Dokumendianalüüsisist nähtus, et üldpildis on riiklikes õppekavades maksundust ja tööõigust käsitlevaid teemasid vähe võrreldes teiste teemade mahtudega. Põhikooli riikliku õppekava analüüsi põhjal saab väita, et maksundust käsitlevaid teemasid ei ole ühiskonna- ja ettevõtlusõpetuses piisavalt, et suurendada koolinoorte maksuteadlikkust, seetõttu võib ta osutada mitte maksukuulekaks (vt käesolev töö lk 9). Lisaks on murekoht see, et põhikooli riiklik õppekava ei soodusta koolinoorte teadlikkuse suurendamist ümbrikupalgast ja selle vastu võtmisega kaasnevate riskide suhtes. Kuna osa õpilasi ei jätkata pärast põhikooli lõppu õpinguid gümnaasiumis vaid asuvad tööle, siis on oluline anda eluks vajaminevad teadmised maksundusest õpilastele juba põhikooli astmes. Seevastu gümnaasiumi riiklikku õppekava analüüsisist selgus, et gümnaasiumiastmes ongi võimalik omandada põhjalikumad teadmised maksundusest ja ümbrikupalga kohta, mis on positiivne. Dokumendianalüüsi põhjal tehtud järeldused on kooskõlas käesoleva töö teooria osas lk 11 kirjeldatuga, et mitmed riigi on hakanud põhjalikke teadmisi maksudest jagama õpilastele juba põhikooli astmes, et nad kujuneks maksuteadlikuks. Kokkuvõtvalt saab dokumendianalüüsi tulemusena välja tuua, et võrreldes põhikooli õppekava gümnaasiumi omaga, siis õpilasel on võimalik omandada laialdasemad teadmised maksundusest ja töötamisega seotud teemadest just gümnaasiumiastmes.

Tulenevalt teooria osa ja uuringutulemuste järeldustest teeb töö autor kaks ettepanekut koos selgitustega kahele erinevale asutusele (Haridus- ja Teadusministeerium, Maksu- ja Tolliamet) koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamiseks:

1. Ettepanek Haridus- ja Teadusministeeriumile.

Põhikooli ja gümnaasiumi riiklikku õppekava analüüsisist (vt käesolev töö lk 30-33) selgus, et hetkel õppekavas olevate nii kohustuslike kui ka valikainete mahud on suured, mille tõttu oleks vajalik luua eraldi maksunduse õpetus, mis on suunatud põhikooli astme õpilastele, sest osa noortest ei jätkata pärast põhikooli õpinguid, vaid asuvad tööle, ning neil jäävad põhjalikud teadmised maksundusest omandamata. Maksunduse õpetuses saaksid koolinoored omandada teadmised ja hoiakud maksundusest ja selle õppeaine õpetamist võiks alustada juba 1. klassist peale, sest töö teooria osas (vt käesolev töö lk 10) selgus, et maksutarkust tuleb hakata jagama juba nooremas eas olevatele õpilastele ja veel asjaolu, et tööle võib asuda juba 7-aastane laps. Autori ettepanek on, et õppekavasse loodav maksunduse õpetus võiks olla kuni viienda klassini rohkem mängulisem, aga alates 6. klassist, kui hakatakse õppima ühiskonnaõpetust, juba rohkem elulisem ja põhjalikum.

2. Ettepanek Maksu- ja Tolliametile.

Kuna ankeetküsitluse tulemustest selgus (vt käesolev töö lk 28), et suur osa noortest ei ole ümbrikupalga vastaseid kampaaniaid näinud, millest tulenevalt on vaja suurendada noorte hulka, kelleni jõuaks ümbrikupalga vastased kampaaniad. Töö autor, kes on mõned aastad tagasi gümnaasiumi lõpetanud ja on oma kogemuse tulemusena arvamusel, et suur osa noori ei jälgi Maksu- ja Tolliameti sotsiaalmeedia vahendusel. Selleks, et noored hakkaks seda tegema, on võimalik selle kohast informatsiooni jagada, kui ametnikud käivad koolides maksutarkust jagamas või võttes koolidega ühendust, kui mõni kampaania on käivitunud. Lisaks eeltoodule on võimalus suurendada noorte huvi Maksu- ja Tolliameti tegemiste vastu, kui mõneks päevaks võtaks *Facebooki* või *Instagrami* konto üle suunamudija, keda noored jälgivad. Temal oleks võimalus tutvustada Maksu- ja Tolliameti tööd ja tekitada noortes huvi ameti tegemiste vastu videopostituste või pildimaterjalidega. Sarnast taktikat on kasutanud Politsei- ja Piirivalveamet, kui töövarjukampaania raames oli sisulooja Victoria Villig ühe päeva piirkonnapolitseiniku töövari, mille jooksul koostöös politseinikuga tehti sotsiaalmeediasse videopostitusi (Virk, 2021, lk 46-47).

KOKKUVÕTE

Lõputöö aktuaalsus tuleneb Maksu- ja Tolliameti 2021. aasta arengukavast, kus on kirjeldatud, et organisatsiooni üks eesmärk on vähendada maksuauku. Ümbrikupalk moodustab maksuaugust väga suure osa ja on jätkuvalt suurim maksuprobleem, millega Maksu- ja Tolliamet igapäevaselt tegeleb. Selleks, et ümbrikupalga levikut oleks vähem, on vaja tähelepanu pöörata elanikkonna harimisele ehk maksuteadlikkuse suurendamisele.

Lõputöö uurimisprobleem seisneb selles, et suvekuudel tõuseb ümbrikupalga saajate arv põhjusel, et tööle asub palju koolinoori. Maksu- ja Tolliamet on seisukohal, et suur murekoht ongi noorte madal maksuteadlikkus ning suurem valmisolek töötada ümbrikupalga eest. Lõputöö eesmärk oli välja selgitada Lääne-Virumaa koolide 9.-12. klasside õpilaste teadlikkus ümbrikupalgast ja selle vastu võtmisega kaasnevatest riskidest.

Lõputöö eesmärgi täitmiseks püstitati neli uurimisülesannet. Esimeseks uurimisülesandeks oli anda ülevaade teaduskirjanduse põhjal ümbrikupalga ja maksuteadlikkuse olemusest, maksuteadlikkust mõjutavatest teguritest ning ümbrikupalga vastu võtmisega kaasnevatest riskidest. Teoreetilise osa põhjal saab välja tuua, et maksuteadlikkust mõjutavad maksualane teavitustöö, maksuameti pakutavate teenuste kvaliteet, maksumaksjate teadmiste tase, maksumaksjate majanduslik seisund ja maksusüsteemi keerukus. Ümbrikupalga alapeatüki põhjal selgus, et ümbrikupalga maksmise viise on kaks, milleks on osaline ja täielik. Lisaks selgus erinevatest uuringutest, et noori motiveerib töötama ümbrikupalga eest finantsiline kasu.

Teiseks uurimisülesandeks oli hinnata Lääne-Virumaa koolide 9.-12. klasside õpilaste teadlikkust ümbrikupalgast ja töötamisega seotud teemade osas, sealhulgas tööõigusest. Selleks saadeti ankeetküsitlusi kokku kümnesse Lääne-Virumaa kooli, mille tulemusena saadi vastused 152 koolinoorelt. Küsimustiku analüüsi põhjal saab järeldada, et Lääne-Virumaa koolinoorte maksuteadlikkus on heal tasemel ning neil on olemas teadmised riskide suhtes, mis kaasnevad ümbrikupalga vastuvõtmisega, aga murekohaks on nende hoiakud ümbrikupalga suhtes.

Kolmandaks uurimisülesandeks oli analüüsida, kas põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava toetab koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamist. Dokumendianalüüsi tulemusena saadi teada, et põhikoolis olevates õppeainetes ei ole maksundust käsitlevaid teemasid piisavalt, et tõsta koolinoorte maksuteadlikkust. Põhikooli lõpetanu saab baasteadmised maksundusest, aga see ei pruugi kujundada inimest maksuteadlikuks. Seevastu gümnaasiumiastmes on võimalik omandada põhjalikumad teadmised maksundusest.

Neljas uurimisülesanne oli seotud ettepanekute tegemisega koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamiseks. Tulenevalt teooria osa ja uuringutulemuste järeldustest tegi autor kaks ettepanekut:

1. Ettepanek Haridus- ja Teadusministeeriumile seoses maksunduse õpetuse loomisega, mis on suunatud alates 1. klassi õpilastele.
2. Ettepanek Maksu- ja Tolliametile seoses kampaaniate nähtavamaks muutmisega.

Autor on arvamisel, et tulenevalt uurimisülesannetest sai lõputöö eesmärk täies mahus täidetud. Lõputöö teemat on võimalik edasi arendada ja uurida hoopis tööandja vaatepunktist maksuteadlikkust. Teine võimalus on teha kordusuuring koolinoorte seas ja kaasata valimisse rohkem koole üle Eesti, et saada põhjalikumad tulemused ja selle põhjal teha asjakohasemad järeldused koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamiseks.

SUMMARY

The thesis is topical because of the Estonian Tax and Customs Board's 2021 development plan, where it is described that one of the organisation's goals is to reduce tax loopholes. Envelope wage constitutes a large portion of tax loopholes and continues to be the one the most prevalent tax issues Estonian Tax and Customs Board has to deal with on a daily basis. In order to reduce the prevalence of envelope wages, there needs to be an increase in educating the populace in tax awareness.

The problem stated in the thesis is based on the fact that in the summer months there is an increase in envelope wages paid because there are a lot of school-age young people working in the given period. Estonian Tax and Customs Board is of the opinion that the school-aged youth has low tax awareness and is thus more willing to work for an envelope wage. The goal of this thesis is to figure out the awareness of envelope wages and the risks involved in them among the 9th-12th-grade students in Lääne-Viru County schools.

In order to achieve the goal of the thesis several research tasks were created. The first was to give an overview of tax awareness and envelope wages based on scientific literature. The second research task was to evaluate how informed the 9th-12th-grade students in Lääne-Viru County schools were around envelope wages and working around these topics, including the workers' rights. To accomplish this, forms were sent to ten Lääne-Viru County schools, from which 152 answers were received. Based on the analysis of the forms, we can extrapolate that the students of Lääne-Viru County schools have a good level of tax awareness and they are knowledgeable when it comes to risks accepting envelope wages. However, their stances on envelope wages are concerning.

The third research task was to analyse whether national curricula for basic schools and upper secondary schools support raising the tax awareness of the school youth. Document analysis revealed that the national curriculum for basic schools does not contain enough topics that handle taxation with the goal to raise tax awareness among the students. Basic school graduates have a fundamental understanding of taxation, but it is not enough to be considered tax awareness. On the other hand, upper secondary schools allow students to learn of taxation, including envelope wages, in more depth.

The fourth point of the research was to make proposals in regard to increasing tax awareness among school students. Based on the theoretical part and analysis of the questionnaire, the author has made two suggestions:

1. Proposal to the Ministry of Education and Research to create a curriculum covering taxation, starting with students in the 1st grade.
2. Proposal to the Estonian Tax and Customs Board to increase the exposure of campaigns on related subjects.

The author is of the opinion that the thesis filled its purpose judging by the results of the research tasks. It is possible to continue research into the subject of the thesis, delving into the point of view of the employers' tax awareness. Another option would be to recreate the research among the school youths but increase the scope to include more schools across Estonia, to give more comprehensive results and conclusions to increase tax awareness among school youths.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Aljaste, J.-E., 2020. *Eesti abiturientide maksuteadlikkus. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Bornman, M. & Ramutumbu, P., 2019. A conceptual framework of tax knowledge. *Meditari Accountancy Research*, 27(6), pp. 823-839.

Badea, L. & Pociovălișteanu, D.-M., 2015. Young people's perception of undeclared work in Romania. *Annals of 'Constantin Brancusi' University of Targu-Jiu. Economy Series*, 7, pp. 56-62.

Eesti Konjunkturiinstituut, 2016. *Ümbrikupalkade levik Eestis 2015 (elanike hinnangute alusel)*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.mkm.ee/sites/default/files/umbrikupalkade_levik_eestis_2015_elanike_hinnangute_alusel.pdf [Kasutatud 15.02.2022].

Eesti Uuringukeskus, 2020. *Eesti elanike maksutahte uuring*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/media/266/download> [Kasutatud 28.11.2021].

Eriksen, K. & Fallan, L., 1996. Tax knowledge and attitudes towards taxation; A report on a quasi-experiment. *Journal of Economic Psychology*, 17(3), pp. 387-402.

Euroopa Ühenduste Komisjon, 2007. *Tõhustagem võitlust deklareerimata töö vastu*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0628&from=EN> [Kasutatud 05.01.2022].

European Commission, 2022. *Employment, Social Affairs & Inclusion*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1322&langId=en> [Kasutatud 09.02.2022].

Franic, J., 2020. Why workers engage in quasi-formal employment? Some lessons from Croatia. *Eastern Journal of European Studies*, 11(2), pp. 94-112.

Ghani, H.-H.-A., Hamid, N.-A., Sanusi, S. & Shamsuddin, R., 2020. The Effect of Tax Knowledge, Compliance Costs, Complexity and Morale Towards Tax Compliance Among Self-Employed in Malaysia. *Global Business and Management Research: An International Journal*, 12(1), pp. 18-32.

Graneheim, U.-H. & Lundman, B., 2004. Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24(2), pp. 105-112.

Hassan, N., Nawawi, A. & Salin, A.-S.-A.-P., 2016. Improving tax compliance via tax education – Malaysian experience. *Malaysian Accounting Review*, 15(2), pp. 243-262.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P., 2005. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.

Horodnic, I.-A., 2016. Cash wage payments in transition economies: consequences of envelope wages. *IZA World of Labor*, pp. 1-10.

Horodnic, I.-A. & Williams, C.-C., 2015. Tackling the informal economy in Southeast Europe: an institutional approach. *Southeast European and Black Sea Studies*, 15(4), pp. 519-539.

Horodnic, I.-A. & Williams, C.-C., 2020. Does higher cash-in-hand income motivate young people to engage in under-declared employment? *Eastern Journal of European Studies*, 11(2), pp. 48-69.

Hsieh, H.-F. & Shannon, S.-E., 2005. Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), pp. 1277-1288.

Kurniawan, D., 2020. The influence of tax education in higher education in tax knowledge and its effect on personal tax compliance. *Journal of Indonesian Economy and Business*, 35(1), pp. 57-72.

Loo, E.-C., McKerchar, M. & Hansfor, H., 2009. Understanding the compliance behaviour of Malaysian individual taxpayers using a mixed method approach. *Journal of the Australasian Tax Teachers Association*, 4(1), pp. 181-202.

Loo, E.-C., Evans, C. & McKerchar, M., 2010. Challenges in Understanding Compliance Behaviour of Taxpayers in Malaysia. *Asian Journal of Business and Accounting*, 3(2), pp. 145-161.

Maksu- ja Tolliamet, 2020a. *MTA tuletab noortele meelde: Ümbrikupalk ei tööta sinu kasuks!* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/uudised/mta-tuletab-noortele-meelde-umbrikupalk-ei-toota-sinu-kasuks> [Kasutatud 27.10.2021].

Maksu- ja Tolliamet, 2020b. *Ümbrikupalga kontrolli tulemusel määrati juurde 8,2 miljonit eurot makse.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/uudised/umbrikupalga-kontrollide-tulemusena-maarati-eelmisel-aastal-juurde-82-miljonit-eurot-makse> [Kasutatud 21.02.2022].

Maksu- ja Tolliamet, 2021a. *Miks keelduda ümbrikupalgast.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/eraklient/e-teenused-maksutarkus/maksu-ja-tollitarkus/miks-keelduda-umbrikupalgast> [Kasutatud 19.01.2022].

Maksu- ja Tolliamet, 2021b. *Maksu- ja Tolliameti arengukava 2021.* [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.emta.ee/sites/default/files/kontaktid-ja-ametist/ameti-struktuur-ulesanded-strateegia/strateegia/arengukava_2021.pdf [Kasutatud 24.10.2021].

Maksu- ja Tolliamet, 2021c. *MTA määras eelmisel aastal ümbrikupalga kontrollide tulemusena juurde 12,45 miljonit eurot makse.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/et/uudised/mta-maaras-eelmisel-aastal-umbrikupalga-kontrollide-tulemusena-juurde-1245-miljonit-eurot> [Kasutatud 24.10.2021].

Maksu- ja Tolliamet, 2021d. *Ümbrikupalk.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/eraklient/maksud-ja-tasumine/maksustatavad-tulud/umbrikupalk> [Kasutatud 19.02.2022].

Maksu- ja Tolliamet, 2022. *Kampaaniad.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/eraklient/amet-uudised-ja-kontakt/uudised-pessiinfo-statistika/kampaaniad> [Kasutatud 14.03.2022].

Marti, L.-O., Wanjohi, M.-S. & Magutu, O., 2010. Taxpayers' Attitudes and Tax Compliance Behavior in Kenya. *African Journal of Business & Management*, 1, pp. 112-122.

Meriküll, J. & Staehr, K., 2008. Unreported employment and tax evasion in mid-transition: Comparing developments and causes in the Baltic States. *Working Papers of Eesti Pank*, 6, pp. 2-36.

Meriküll, J. & Staehr, K., 2010. Unreported Employment and Envelope Wages in Mid-Transition: Comparing Developments and Causes in the Baltic Countries. *Comparative Economic Studies*, 52(4), pp. 637-670.

OECD., 2002. *Measuring the Non-observed Economy – A Handbook*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.oecd.org/sdd/na/1963116.pdf?fbclid=IwAR2XjP55Qss1oYaQ_qb-KBRB6DdEA-S-tR13kHy70JTgwGtiJrQhNm7BIXM [Kasutatud 18.01.2022].

OECD, 2015. *Building Tax Culture, Compliance and Citizenship*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://books.google.ee/books?id=ayIJCgAAQBAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [Kasutatud 18.01.2022].

Oladipupo, A.-O. & Obazee, U., 2016. Tax Knowledge, Penalties and Tax Compliance in Small and Medium Scale Enterprises in Nigeria. *iBusiness*, 8(1), pp. 1-9.

Pfau-Effinger, B., 2009. Varieties of undeclared work in European societies. *British Journal of Industrial Relations*, 47(1), pp. 79-99.

Putniņš, T.-J. & Sauka, A., 2015. Measuring the shadow economy using company managers. *Journal of Comparative Economics*, 43(2), pp. 1-21.

Quantitative Research, 2009. DJS Research Ltd. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.quantitativeresearch.org.uk/> [Kasutatud 28.11.2021]

Ramli, K., Nordin, N.-K., Hamdan, N.-A., Remali, A.-M. & Lutfi, N.-I.-A., 2020. Tax Compliance: Taxpayers' View. *Global Business and Management Research: An International Journal*, 12(4), pp. 189-200.

Rantelagi, C. & Majid, N., 2018. Factors that Influence the Taxpayers' Perception on the Tax Evasion. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 35, pp. 219-225.

Savitri, A. & Savitri, E., 2015. The Effect of Tax Socialization, Tax Knowledge, Expediency of Tax ID Number and Service Quality on Taxpayers Compliance With Taxpayers Awareness as Mediating Variables. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 211, pp. 163-169.

Savitri, E. & Musfialdy., 2016. The effect of Taxpayer Awareness, Tax Socialization, Tax Penalties, Compliance Cost at Taxpayer Compliance with Service Quality as Meadiating Variable. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 219, pp. 682-687.

Siregar, I.-W. & Hartikayanti, H.-N., 2019. Effect of motivation and awareness on tax compliance among SME'S: case study in Cimahi, Indonesia. *International Journal of Organizational Innovation*, 12(1), pp. 255-265.

Sotsiaalministeerium, 2020. *Analüüs varase töökogemuse soodustamiseks kooliealiste noorte seas*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.sm.ee/sites/default/files/analuus_alaealised_.pdf [Kasutatud 23.01.2021].

Suparta, N.-K.-G.-S., Upa, V.-A. & Karundeng, F.-E.-F., 2021. The Effect of Tax Literation and Social Environment on Tax Awareness In High School Students. *Review of Behavioral Aspect in Organizations and Society*, 3(1), pp. 21-34.

Taherdoost, H., 2020. Sampling Methods in Research Methodology; How to Choose a Sampling Technique for Research. *International Journal of Academic Research in Management*, 5(2), pp. 18-27.

Tööinspektsioon, 2015. *Eelista töölepingut*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.ti.ee/sites/default/files/Eelista-toolepingut.pdf> [Kasutatud 14.02.2022].

Tööinspeksioon, 2021. *Alaealise tööle võtmine*. [Võrgumaterjal] Leitav:
<https://www.ti.ee/et/tookeskkond-toosuhted/alaealise-toole-votmine> [Kasutatud 27.10.2021].

Tööinspeksioon, 2022. *Deklareerimata töö* [Võrgumaterjal] Leitav:
<https://www.ti.ee/et/valismaine-tootaja/kampaaniad/deklareerimata-too> [Kasutatud 05.02.2022].

Töölepingu seadus (2008) RT I, 11.12.2021, 2.

Uzunali, E., Oğuz, Y., Olca, V., Dağ, M., Kumaş, K. & A. Güngör., 2021. Tax Awareness and Morality in the Effectiveness of Tax Revenues: Secondary School Teachers' Tax Perception Analysis in Manavgat, Antalya. *Sosyoekonomi*, 29(50), pp. 132-148.

Vabariigi Valitsus, 2011. *Põhikooli riiklik õppekava. Määrus*. RT I, 29.08.2014, 20.

Vabariigi Valitsus, 2011. *Gümnaasiumi riiklik õppekava. Määrus*. RT I, 23.04.2021, 11.

Virk, K., 2021. PPA on õpilaste seas hinnatud tööandja. *Radar*, 34, lk 45-47.

Williams, C.-C., 2007. Tackling Undeclared Work in Europe: Lessons from a Study of Ukraine. *European Journal of Industrial Relations*, 13(2), pp. 219-236.

Williams, C.-C., 2008. Illegitimate wage practices in Eastern Europe: The case of envelope wages. *Journal for East European Management Studies*, 13(3), pp. 253-270.

Williams, C.-C., 2014. *Confronting the Shadow Economy: Evaluating Tax Compliance and Behaviour Policies*. United Kingdom: Edward Elgar Publishing [Võrgumaterjal]

Leitav:

[https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=ScUwBQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=onfronting+the+Shadow+Economy:+Evaluating+Tax+Compliance+and+Behaviour+Policies&ots=36HaLv30G-&sig=mQu2hEDj9N2Y3uun02oeBxkLhHM&redir_esc=y#v=onepage&q=onfronting%](https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=ScUwBQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=onfronting+the+Shadow+Economy:+Evaluating+Tax+Compliance+and+Behaviour+Policies&ots=36HaLv30G-&sig=mQu2hEDj9N2Y3uun02oeBxkLhHM&redir_esc=y#v=onepage&q=onfronting%20the%20shadow%20economy)

20the%20Shadow%20Economy%3A%20Evaluating%20Tax%20Compliance%20and%
20Behaviour%20Policies&f=false [Kasutatud 10.02.2022].

Williams, C.-C. & Horodnic, I.-A., 2019. Evaluating working conditions in the informal economy: Evidence from the 2015 European Working Conditions Survey. *International Sociology*, 34(3), pp. 281-306.

Williams, C.-C. & Horodnic, I.-A., 2020. *Horizon scanning: early warning signals of future trends in undeclared work*. [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=23100&langId=en> [Kasutatud 21.03.2022].

Õunapuu, L., 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool. [Võrgumaterjal] Leitav:

https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Kasutatud 03.11.2021].

Lisa 1. Ülevaade küsimustikust

Tere

Mina olen Sisekaitseakadeemia finantskolledži kolmanda kursuse õppur Janelle Laukse ja kirjutan lõputööd teemal „Koolinoorte teadlikkus ümbrikupalgast Lääne-Virumaa koolide näitel“. Lõputöö raames viin läbi küsitluse, mille eesmärk on välja selgitada õpilaste teadmised ümbrikupalgast.

Küsimustiku täitmine on anonüümne ja vabatahtlik. Teie vastuseid kasutan ainult lõputöös üldistavate järelduste tegemiseks ning neid ei isikustata. Küsimustiku täitmine võtab aega umbes 7-10 minutit. Palun ärge kasutage vastamisel abimaterjale. Olen väga tänulik, kui leiate aega küsimustikule vastamiseks!

1. Kelle ülesanne on koguda Eesti Vabariigis makse?

- Politsei- ja Piirivalveameti
- Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi
- Maksu- ja Tolliameti

2. Mida teeb riik maksudeks kogutud rahaga? Võid valida mitu vastusevarianti.

- Panustab tervishoidu (haigekassa, perearst, haiglaravi jne)
- Ehitab maanteid
- Pakub tasuta haridust (lasteaed, kool, ülikool)
- Maksab õpetajatele, politseinikele, päästeametnikele jne palka
- Maksab pensioni ja lastetoetusi
- Muu

3. Kas tead, mida tähendab mõiste „ümbrikupalk“?

- Jah
- Ei
- Olen kuulnud, aga ei tea täpselt, mida see tähendab

4. Kui vastasid jah, palun selgita oma sõnadega, mida tähendab Sinu arvates mõiste „ümbrikupalk“.

- ...

5. Kas koolis on räägitud erinevate ainetundide raames ümbrikupalgast?

- Jah
- Ei

6. Kas tead kedagi, kes on ümbrikupalka saanud?

- Jah
- Ei

7. Kas oled varem teinud tööd, mille eest oled saanud töötasu?

- Jah
- Ei

8. Kuidas said töötasu?

- Pangakontole ülekandega
- Sularahas
- Ei ole varem töötanud

9. Kui said töötasu sularahas, kas võis olla tegemist ümbrikupalgaga?

- Jah
- Ei
- Ei ole varem töötanud

10. Kui said töötasu pangakontole, kas osa palgast said sularahas ümbrikupalgana?

- Jah
- Ei
- Sain töötasu ainult sularahas
- Ei ole varem töötanud

11. Oletame, et asud suvevaheajal tööle kohvikus teenindajana või ehitusfirmas ehitajana. Tööandja pakub Sulle, et töötasu hakkad saama kahes osas: ühe osa pangakontole ülekandega ning teine osa sularahas. Tööandja põhjendab sellist töötasu maksmist sellega, et nii jääb Sulle rohkem raha kätte. Kas oleksid nõus sellise töötasu maksmisega?

- Jah
- Ei

12. Kas töötamiseks on kohustuslik sõlmida tööleping?

- Jah
- Ei

13. Asudes tööle, kas tunneksid huvi selle vastu, kas töötamisega seotud dokumendid (nt tööleping) on korras?

- Jah
- Ei

14. Kas Sa tead, kust saab kontrollida, kas tööandja on sind registreerinud tööle?

- Jah
- Ei

15. Millised maksud tasub tööandja töötasu pealt riigile? Võid valida mitu vastusevarianti.

- Sotsiaalmaks (33%)
- Tulumaks (20%)
- Käibemaks (20%)
- Töötuskindlustusmaks (0,8%)
- Kohustusliku kogumispensioni makse, kui töötaja on liitunud kohustusliku kogumispensioniga (2%)

16. Mis tagajärjed võivad kaasneda töötajale mitteametlikult ehk mustalt töötamisega? Võid valida mitu vastusevarianti.

- Tööandja ei pruugi maksta kokku lepitud tasu
- Ei saa puhkuseraha
- Ei saa ametlikku töökogemust, st ei saa seda märkida CVsse
- Ei saa tööõnnetuse puhul riigipoolset toetust
- Pead ise makse tasuma riigile
- Muu

17. Kas oled varem näinud ümbrikupalga vastast kampaaniat/reklaami televisioonis/uudist sotsiaalmeedias (nt *Facebookis*, *Instagramis*)?

- Jah
- Ei

18. Kui vastasid jah, siis mis jäi Sulle meelde sellest kampaaniast/reklaamist/uudisest?

- ...

19. Kui vastasid ei, siis millises keskkonnas peaks Sinu arvates ümbrikupalga vastane reklaam olema, et see jõuaks noorteni?

- Plakatid tänavatel
- Reklaam sotsiaalmeedias
- Reklaam televisioonis
- Artikkel ajalehes
- Maksu- ja Tolliameti töötajad tulevad kooli rääkima ümbrikupalgast
- Muu

20. Kust oled seni saanud informatsiooni selle kohta, mis õigused ja kohustused on Sul tööle asudes? Võid valida mitu vastusevarianti.

- Koolist
- Internetist
- Sõpradelt
- Pereliikmetelt
- Ajalehest
- Televisioonist
- Ei ole saanud infot
- Muu

21. Sugu

- Mees
- Naine

22. Vanus

- 14-15
- 16-17
- 18-19
- 20-21

Lisa 2. Küsimustiku koostamine

Alljärgnevalt esitatakse kategooriate koostamise seosed küsimustega.

Tabel. Küsimustiku koostamise põhimõtted

Küsimus	Kategooria	Küsimuse teke (uurimisküsimus, teooria)
1. Kelle ülesanne on koguda Eesti Vabariigis makse?	Teadlikkus	Teooria
2. Mida teeb riik maksudeks kogutud rahaga?	Teadlikkus	Teooria
3. Kas tead, mida tähendab mõiste „ümbrikupalk“?	Teadlikkus	Teooria
4. Kui vastasid jah, palun selgita oma sõnadega, mida tähendab Sinu arvates mõiste „ümbrikupalk“.	Teadlikkus	Teooria
5. Kas koolis on räägitud erinevate ainetundide raames ümbrikupalgast?	Kokkupuude	Teooria
6. Kas tead kedagi, kes on ümbrikupalka saanud?	Kokkupuude	Teooria
7. Kas oled varem teinud tööd, mille eest oled saanud töötasu?	Kokkupuude	Teooria
8. Kuidas said töötasu?	Kokkupuude	Teooria
9. Kui said töötasu sularahas, kas võis olla tegemist ümbrikupalgaga?	Kokkupuude	Teooria
10. Kui said töötasu pangakontole, kas osa palgast said sularahas ümbrikupalgana?	Kokkupuude	Teooria
11. Eluline juhtum	Hoiak	Uurimisküsimus
12. Kas töötamiseks on kohustuslik sõlmida tööleping?	Teadlikkus	Uurimisküsimus
13. Asudes tööle, kas tunneksid huvi selle vastu, kas töötamisega seotud dokumendid (nt tööleping) on korras?	Hoiak	Uurimisküsimus

Lisa 2 järg

14. Kas Sa tead, kust saab kontrollida, kas tööandja on sind registreerinud tööle?	Teadlikkus	Uurimisküsimus
15. Millised maksud tasub tööandja töötasu pealt riigile?	Teadlikkus	Teooria
16. Mis tagajärjed võivad kaasneda töötajale mitteametlikult ehk mustalt töötamisega?	Teadlikkus	Uurimisküsimus
17. Kas oled varem näinud ümbrikupalga vastast kampaaniat/reklaami televisioonis/uudist sotsiaalmeedias (nt <i>Facebookis</i> , <i>Instagramis</i>)?	Kokkupuude	Uurimisküsimus
18. Kui vastasid jah, siis mis jäi sulle meelde sellest kampaaniast/reklaamist/uudisest?	Kokkupuude	Uurimisküsimus
19. Kui vastasid ei, siis millises keskkonnas peaks Sinu arvates ümbrikupalga vastane reklaam olema, et see jõuaks noorteni?	Hoiak	Uurimisküsimus
20. Kust oled seni saanud informatsiooni selle kohta, mis õigused ja kohustused on Sul tööle asudes?	Kokkupuude	Uurimisküsimus

Lisa 3. Valimisse kuuluvad koolid

Kadrina Keskkool

Kunda Ühisgümnaasium

Rakke kool

Rakvere Gümnaasium

Rakvere Reaalgümnaasium

Simuna kool

Tamsalu gümnaasium

Tapa gümnaasium

Vinni-Pajusti gümnaasium

Väike-Maarja Gümnaasium

Lisa 4. Andmekaitse Inspeksiooni vastuskiri

nr 2.1.-5/21/4126

ERAELU KAITSE JA RIIGI LÄBIPAISTVUSE EEST

ASUTUSESISESEKS KASUTAMISEKS
Märke tehtud: 17.12.2021
Juurdepääsupiirang kehtib kuni: 17.12.2096

Alus: AvTS § 35 lg 1 p 12

Lp Janelle Laukse
janelle.laukse@kad.sisekaitse.ee

Teie: 17.12.2021

Meie: 17.12.2021 nr 2.1.-5/21/4126

Vastus selgitustaotlusele

Meile saabus Teie selgitustaotlus, kus soovisite selgitusi lõputöös kasutatavate küsitluste läbiviimiseks.

Teave eemaldatud.

Lugupidamisega

jurist
peadirektori volitusel

Lisa 5. Koolidesse saadetud kaaskiri

Tere

Mina olen Sisekaitseakadeemia finantskolledži kolmanda kursuse õppur Janelle Laukse ja kirjutan lõputööd teemal „Koolinoorte teadlikkus ümbrikupalgast Lääne-Virumaa koolide näitel“. Lõputöö raames viin läbi küsitluse, mille eesmärk on välja selgitada õpilaste teadmised ümbrikupalgast.

Loodan, et olete nõus jagama ankeetküsitlust enda kooli 9. klasside/9.-12. klasside õpilastele selle nädala jooksul. Ankeetküsitlus asub *Google Forms* keskkonnas, mida saab täita elektrooniliselt nii arvutis, telefonis kui ka tahvelarvutis. Ankeetküsitlus on anonüümne ning tulemusi analüüsin üldistavalt, mitte isikustatud kujul.

Andmekaitse Inspeksioon (vastuskiri nr 2.1.-5/21/4126) on seisukohal, et anonüümsete ankeetide puhul ei kohaldu isikuandmete kaitse üldmäärus. Tulenevalt eetika põhimõtetest, palun teavitada ka eelnevalt lapsevanemaid läbiviidavast ankeetküsitlusest. Ankeetküsitlusele saab ligipääsu järgneva lingi kaudu: <https://forms.gle/A2ik8UM2RW39RFsf9>. Küsimustik koosneb 22 küsimusest, millest 20 on valikvastustega ja kaks avatud küsimust. Küsimustiku täitmine võtab aega umbes 7-10 minutit.

Olen väga tänulik, kui saate anda panuse minu lõputöö valmimisele. Kui olete nõus osalema enda kooli 9. klassi õpilastega/9.-12 klassi õpilastega küsitluses, siis võimalusel palun teavitada mind sellest. Probleemide või täiendavate küsimuste korral saate võtta ühendust minuga meili teel.

Lugupidamisega

Janelle Laukse

Lisa 6. Põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava sisuanalüüsi kodeerimine

Alljärgnevalt esitatakse riiklike õppekavade sisuanalüüsi põhjal tekkinud kategooriad ja koodid.

Tabel. Põhikooli riiklikku õppekava sisuanalüüsi kategooriad ja koodid

Põhikooli riiklik õppekava	Õppekava lisa 5 (sotsiaalsed)	Õppekava lisa 12 (valikõppeaine „Ettevõtlusõpetus”)
Kategooria 1 Õppeaine kirjeldus	Kood 1 6. klass Kood 2 Lõimitud teise ainetundi Kood 3 Kohustuslik Kood 4 Ainemaht varieerub	Kood 1 Vabatahtlik Kood 2 Ainemaht 35 tundi Kood 3 Sihtrühm 8.-9. klassi õpilased
Kategooria 2 Maksuteadlikkus	Kood 1 Maksustamise eesmärgid Kood 2 Maksud Kood 3 Maksukohustuslase õigused ja kohustused Kood 4 Aus maksumaksmine Kood 5 Hüved Kood 6 Riigieelarve	Kood 1 Isiku kohustused riigi ees Kood 2 Palga arvutamine Kood 3 Tööandja kulu Kood 4 Maksud
Kategooria 3 Teadlikkus tööga seotud teemadest	Kood 1 Tööõigus Kood 2 Tööturg Kood 3 Töökultuur ja eetika Kood 4 Tööandja, töövõtja roll	Kood 1 Töötaja õigused Kood 2 Töötaja kohustused Kood 3 Töötaja vastutus

Tabel. Gümnaasiumi riiklikku õppekava sisuanalüüsi kategooriad ja koodid

Gümnaasiumi riiklik õppekava	Õppekava lisa 5 (sotsiaalsed)	Õppekava lisa 10 (valikõppeaine „Majandus- ja ettevõtlusõpe”)
Kategooria 1 Õppeaine kirjeldus	Kood 1 Kohustuslik Kood 2 Ainemaht 70 tundi	Kood 1 Vabatahtlik Kood 2 Ainemaht 70 tundi
Kategooria 2 Maksuteadlikkus	Kood 1 Maksusüsteemid Kood 2 Maksupoliitika Kood 3 Maksude väärtustamine Kood 4 Riiklikud maksud Kood 5 Bruto- ja netopalk Kood 6 Varimajandus Kood 7 Ümbrikupalk	Kood 1 Bruto- ja netopalk Kood 2 Tööandja kulud Kood 3 Isiku kohustused riigi ees Kood 4 Maksud ja maksed Kood 5 Hüved Kood 6 Riigieelarve Kood 7 Maksusüsteemid Kood 8 Maksupoliitika
Kategooria 3 Teadlikkus tööga seotud teemadest	Kood 1 Tööseadused Kood 2 Tööturul käitumine Kood 3 Tööturumeetmed	Kood 1 Töötaja õigused ja kohustused Kood 2 Tööseadused Kood 3 Elulookirjeldus Kood 4 Töövestlus Kood 5 Tööandja, töövõtja roll

Lisa 7. Maksu- ja Tolliameti kodulehekülje sisuanalüüsi kodeerimine

Alljärgnevalt esitatakse Maksu- ja Tolliameti kodulehekülje sisuanalüüsi põhjal tekkinud kategooriad ja koodid.

Tabel. Maksu- ja Tolliameti kodulehekülje sisuanalüüsi kategooriad ja koodid

<p>Kategooria 1</p> <p>Kampaania</p> <p>„Makse makstes hoiaime Eestis koos!“</p>	<p>Kood 1 Hüved</p> <p>Kood 2 Maksude laekumata jäämine</p> <p>Kood 3 Ümbrikupalk</p> <p>Kood 4 Info maksude kohta</p> <p>Kood 5 Ettevõtlus</p> <p>Kood 6 Kahes keeles</p>
<p>Kategooria 2</p> <p>Kampaania</p> <p>„Elu hoidja - aitäh, et maksad makse!“</p>	<p>Kood 1 Hüved</p> <p>Kood 2 Aus maksumaksmine</p> <p>Kood 3 Kahju üksikisikutele</p> <p>Kood 4 Statistika</p> <p>Kood 5 Tööandja kontrollimine</p> <p>Kood 6 e-MTA</p> <p>Kood 7 Maksutulude läbipaistvus</p> <p>Kood 8 Kahes keeles</p>
<p>Kategooria 3</p> <p>Projekt</p> <p>„Maksu- ja tollitarkus“</p>	<p>Kood 1 Hüved</p> <p>Kood 2 Ümbrikupalk</p> <p>Kood 3 Maksud</p> <p>Kood 4 Ettevõtlus</p> <p>Kood 5 Töötamine</p> <p>Kood 6 Ümbrikupalga kahjulikkus</p> <p>Kood 7 Video</p> <p>Kood 8 Kahes keeles</p>